

GAMLE HUS DA OG NÅ

2002–2007

Status for SEFRAK-registrerte bygninger
Eidskog kommune
Hedmark fylke 2007
2. omverv

Forside: Snesbøl, foto 2007

Illustrasjoner: Med unntak for fotografier fra SEFRAK-registreringen er alle foto tatt av Kulturminnekompaniet (KMK) år 2002 og 2007. Alle svarthvitt foto er fra SEFRAK-registreringen om ikke annet er nevnt. SEFRAK-negativene er arkivert på Hedmarksmuseets fotoavdeling.

Trykk: Allkopi, Oslo 2009

Forord

Riksantikvaren gjennomfører systematiske kontrollregistreringer av SEFRAK-registrerte hus for å observere tap og endringer på bygninger eldre enn 1900. Oversikt på denne mangfoldige bygningsmassen utgjør et viktig grunnlag med tanke på framtidige fredninger. Overvåkingsresultatene gir opplysninger om presset på den eldre bygningsmassen, og vil kunne gi grunnlag for å sette inn målrettede tiltak som istandsetting og vedlikehold.

Kontrollregistreringen knytter seg til nasjonalt resultatmål 1: "Det årlige tapet av verneverdige kulturminner og kulturmiljøer som følge av at de fjernes, ødelegges eller forfaller, skal minimaliseres. Innen 2020 skal tapet ikke overstige 0,5 % årlig." Det overvåkes i alt 18 kommuner, og hver kommune kontrollregistreres på nytt etter 5 år. Første syklus (omdrev) ble avsluttet i 2004. Andre omdrev avsluttes i 2009.

Kulturminnekompaniet har siden år 2000 på oppdrag fra Riksantikvaren gjennomført kontrollregistreringene i de utvalgte kommunene. I 2007 ble ca. 2500 bygninger i kommunene Eidskog, Skjåk, Sandnes og Saltdal kontrollert.

Rapporter fra de tidligere kontrollregistreringene er tilgjengelige på Riksantikvarens nettsider www.riksantikvaren.no.

April 2009

Unni Broe og Solrun Skogstad

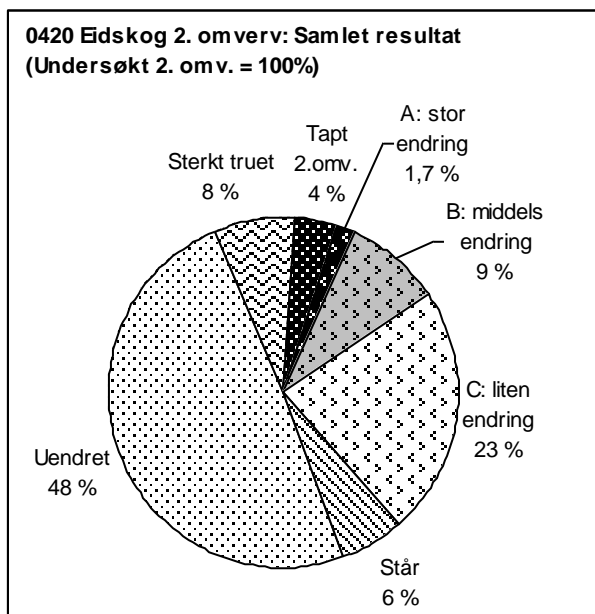
Innhold

0	SAMMENDRAG	6
0.1	Kvantitative forandringer	6
0.2	Kvalitative forandringer	7
0.3	Årsak til tap og endring	7
0.4	Saksbehandling, planforhold, bruk av SEFRAK-registeret m.m.	8
1	OM PROSJEKTET	9
1.1	Riksantikvaren og miljøovervåking (MOV)	9
1.1.1	Miljømål	9
1.1.2	SEFRAK.....	9
1.1.3	Miljøovervåkingens gjennomføring	9
1.1.4	Undersøkte SEFRAK-data	10
1.1.5	Parametere for MOV-undersøkelsen.....	12
2	GRUNNLAGSMATERIALET FOR MOV-UNDERSØKELSEN 2007	14
2.1	De fire utvalgte kommunene til MOV-undersøkelsen 2002–2007	14
2.1.1	Undersøkte bygninger 2002–2007	14
2.2	Grunnlagsmaterialet for MOV-undersøkelsen i Eidskog 2007	15
2.2.1	Antall undersøkte bygninger	15
3	RESULTAT	16
3.1	Tap	16
3.1.1	Tap – samlet oversikt	16
3.1.2	Tap – samfunnssektor og sosial miljøsammenheng	17
3.1.3	Tap – bygningstyper	18
3.1.4	Tapsårsaker.....	19
3.2	Endringer av gjenstående bygninger	22
3.2.1	Endringer – samlet oversikt.....	22
3.2.2	Endring – bygningstyper	23
3.3	Tilstand	30
3.3.1	Tilstand – samlet oversikt.....	30
3.3.2	Tilstand – sosial miljøsammenheng	30
3.3.3	Tilstand – bygningstyper	31

4	GEOGRAFISKE VARIASJONER	33
4.1	Tap og geografiske variasjoner	33
4.1.1	Tap – områder: Sentrum/utkant.....	33
4.1.2	Tap – tettbygd/spredtbygd.....	34
4.2	Endringer og geografiske variasjoner	35
4.2.1	Endring – områder: Sentrum/utkant.....	35
4.2.2	Endring – tettbygd/spredtbygd.....	35
4.3	Tilstand og geografiske variasjoner.....	36
4.3.1	Tilstand – områder: Sentrum/utkant.....	36
4.3.2	Tilstand – tettbygd/spredtbygd.....	36
5	UTVIKLING OG TENDENSER.....	37
5.1	Hovedtrekk ved utviklingen	37
5.2	Tendenser i trusselbildet.....	38
6	SAMLET RESULTATOVERSIKT MOV 2007.....	43
6.1	Kvantitative forandringer	43
6.2	Kvalitative forandringer	45
6.2.1	Bestandsutviklingen i forhold til sosial miljøsammenheng.....	45
6.2.2	Bestandsutviklingen i forhold til bygningstyper	46
6.2.3	Tapsårsaker.....	48
7	KILDER.....	49
8	VEDLEGG 1. BYGNINGSTYPER: TAPT, ENDRET, TRUET – TABELL.....	50
9	VEDLEGG 2. REGISTRERINGSKRETSER: TAPT, ENDRET, TRUET – TABELL	51
10	VEDLEGG 3. KART OVER EIDSKOG	52

0 Sammendrag

0.1 Kvantitative forandringer

Nøkkeltall Eidskog: Mellom 2002 og 2007 har 32 hus, dvs. 4 % av de undersøkte bygningene gått tapt. Det tilsvarer et årlig tap på 0,8 %.

MOV-undersøkelsen i Eidskog 2007 omfatter 823 hus. Disse tar utgangspunkt i de gjenstående bygningene fra undersøkelsen i 2002.

Rundt 60 bygninger er så sterkt truet på grunn av dårlig teknisk tilstand at de er rivingstruet. Det tilsvarer en prosentandel på 8 av de undersøkte i 2007. Det er ca. 2 % høyere andel enn i 2002, men noen færre hus i antall. Men bak tallet ligger flere nye med status "truet" da 14 hus karakterisert som truet i 2002 nå er tapt.

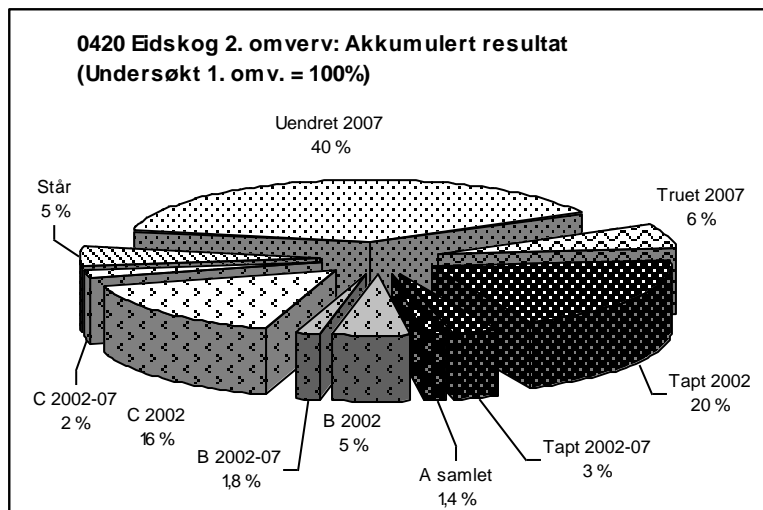
14 hus (1,7 %) er så sterkt ombygde at de er vanskelige å kjenne igjen – endringstype A. Det er et par flere enn i 1. omv.

I perioden 2002–07 utgjør tallene for tapt, stor endring (endringstype A) og sterkt truet en samlet bolk på ca. 14 % av de undersøkte bygningene.

Samlet er 275 hus nå endret siden SEFRAK-registreringen (1976–87), inkludert endringstype A. Det tilsvarer en prosentandel på ca. 35 av de undersøkte i 2007. 44 flere hus enn i 2007 har status som endret. De nye endrete er fordelt på alle endringstypene.

Andelen klassifisert som "Står", dvs. med endringsstatus ukjent eller uavklart, er 5 %. Heri inngår flere hus som var under ombygging i 2007. Andre som hadde denne statusen i 2002 er nå ferdigstilt.

48 % av de undersøkte husene i 2007 er tilnærmet i samme form som ved registreringstidspunktet, fraregnet de som er spesielt truet av dårlig teknisk tilstand. Det er litt større prosentandel enn i 2002, men likevel noen færre hus.

Om man tar utgangspunkt i de opprinnelige bygningene som ble undersøkt i 2002 er akkumulert tap i 2007 23 % – mot 20 % i 2002. Tilsvarende er akkumulert andel tapte, truede og endringsgruppe A nå 30 % – mot 27 % i 2002. Det akkumulerte samletallet for endrete har økt fra 23 til 27 % mellom 2002 og 2007.

0.2 Kvalitative forandringer

Resultatene av undersøkelsen for andre omverv forsterker noen av trendene som kom fram ved 1. omverv og avviker fra andre. Tapene og trusselbildet slår fortsatt ulikt ut i forhold til samfunnssektor, sosial miljøsammenheng, hustyper og geografi. Sammensetningen i kulturminnebestanden endres.

Tapene i Eidskog for 2. omverv er tallmessig særlig knyttet til primærnæringen jordbruk og skogbruk – bolken med flest registrerte bygninger. Men i forhold til bestanden har sektorer utenom primærnæringene relativt sett høye tapsandeler ved 2. omverv. I hovedsak er dette boligbebyggelse knyttet til stasjonsbyene. Det dreier seg om svært få i antall, men stasjonsbyene hadde høye tapsprosenten også ved 1. omverv, noe som gjør de resterende til en sårbar gruppe om historien til tettstedene skal tas vare på.

Kommunen har hatt en betydelig virksomhet knyttet til industri, handel og samferdsel. Det var få registrerte bygninger tilbake som dokumenterte denne virksomheten før 1900 ved 1. omverv. Sektorene hadde spredte tap etter 1. omverv. Ved 2. omverv har ingen nye gått tapt, det samme gjelder offentlige bygninger.

Etter 1. omverv pekte husmannsplassene seg ut som særlig utsatte for tap. Etter 2. omverv ligger gruppen litt under gjennomsnittet. Og de gjenstående plasshusa står ikke fram som spesielt truet av dårlig tilstand. Det er likevel vanskelig å tolke dette som en entydig positiv utvikling. Den viktigste grunnen til at tapet for denne gruppen er lavere nå enn ved forrige undersøkelse, er at så mange av de dårligste da ble borte. Avsides beliggenhet var et kjennetegn for flere av disse. Det betyr ikke at dette ikke lenger er en sårbar gruppe kulturminner, men at bestanden er kraftig redusert i utgangspunktet.

Noe av det samme kan sies om driftsbygningene. Tapsandelen var høy etter 1. omverv, men følger gjennomsnittet etter 2. omverv. Mange av de dårligste er borte, men her er andelen ”i dårlig stand” fortsatt høy, slik at man må regne med høye tap framover.

Et innhogg på tre tap gir den lille restgruppen utmarkshus den høyeste tapsprosenten for en enkelt hustype – 23 %. Fortsetter denne utviklingen blir det ganske snart ingen tilbake.

I gårdstunet er det de mindre uthusa som har vært mest utsatt for tap. Det er særlig utkjellerne som gir dette utslaget. Mange av de resterende er også i dårlig stand. I tunet kommer våningshuset best ut med en tapsandel på 2 % – det halve av gjennomsnittet. Stabburet følger like etter. Våningshus og stabbur er de største gruppene, men flere er likevel borte.

Det er bolighus/våningshus som oftest endres og som får mest omfattende endringer. Det gjelder særlig bolighus i tilknytning til tettstedene og i sentrale strøk av kommunen. Det er en økende trend at når hus pusses opp, blir detaljer som henspeler til sveitserstilen brukt. Noen kan karakteriseres som tilbakeføring. Elementer fra andre epoker av 1900-tallet som er kommet til etter hvert skrelles ofte bort. I 2007 har også mindre hus blitt utvidet og skiftet funksjon, f.eks. at stabbur utvides og blir brukt som bolighus, hytter. Særlig plattinger er et nytt markant innslag, gjerne med ny dør som fører ut til denne.

0.3 Årsak til tap og endring

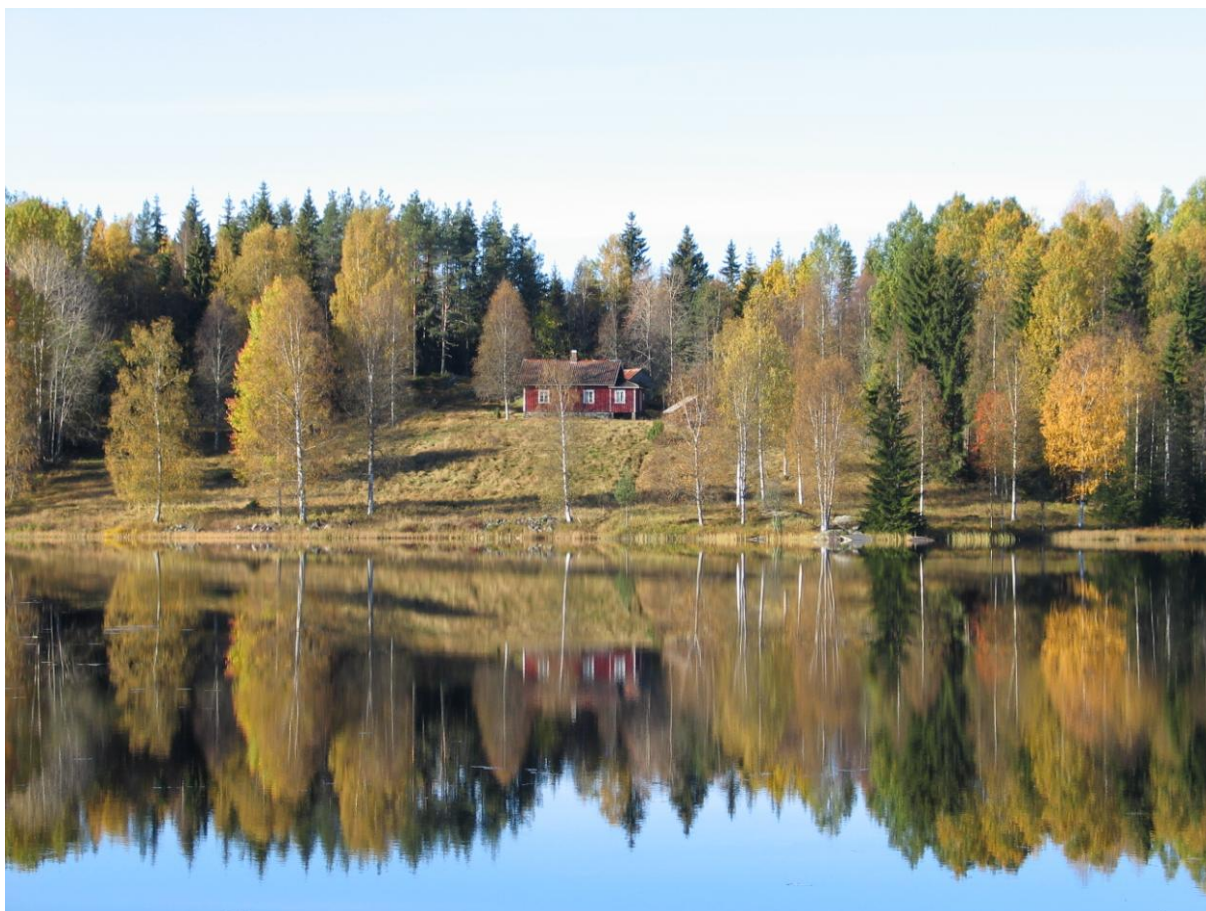
I hovedsak følger fordelingen av tapsårsaker trenden fra 1. omverv. Forfall har ført til de fleste tapene. I alt 59 % har dette som direkte årsak – enten ved at huset har falt i ruin, eller så er forfall oppgitt som grunn ved riving for opprydding. Oppføring av ny bygning eller annen ny arealbruk er grunn til 13 % av tapene, det er en lavere andel enn i 2002. Ett hus i denne gruppen lå i planlagt vegtrasé. Flytting er oppgitt som primær årsak for 6 % av tapene og representerer en liten relativ økning.

Etter 1. omverv hadde både utkantene og tettstedene tapsprosentert markert over gjennomsnittet. Etter 2. omverv er det tettstedene og de tettstedsnære områdene som skiller seg ut med høyere tapsprosentert enn gjennomsnittet. Manglende bruk og dårlig tilstand kan knyttes til tapene i begge områder, og det er vanskelig å forbinde tapene enkeltvis til tettstedspress. Tallene indikerer likevel at beliggenhet i forhold til de mest bosatte områdene, er en forsterkende faktor, særlig for hus som av andre grunner er sårbare.

0.4 Saksbehandling, planforhold, bruk av SEFRAK-registeret m.m.

Saksbehandlere i Eidskog kommune har hatt tilgang på SEFRAK-registeret digitalt gjennom GAB/Nasjonalt bygningsregister i perioden. Fra 2006 ble SEFRAK-kartfesting og et ekstrakt opplysninger tilgjengelige på internett og intranett gjennom "InnlandsGIS".

Eidskog Museum har inngått avtale med Eidskog kommune om ivaretagelse av kulturvernansvaret i kommunen fram til 2007. I 2006 ble Eidskog Museum konsolidert med den nye stiftelsen Kvinnemuseet – Solør-Odalsmuseene. Ved søknad om riving av SEFRAK-registrerte bygninger blir Solør-Odalsmuseene kontaktet. SEFRAK-originalskjemaer er arkivert hos Solør-Odalsmuseene.

Krogstadneset var en husmannsplass i Bol-skogen under Saugbruksforeningen, en av de store skogselskapene som eier skog i Eidskog. Plasser med fin beliggenhet ved vann har gode utsikter til å holdes i hevd som feriesteder. (0420-001-030)

1 Om prosjektet

1.1 Riksantikvaren og miljøovervåking (MOV)

Miljøforvaltningens definisjon av miljøovervåking er: Miljøovervåking er en systematisk innsamling av data ved hjelp av etterprøvbare metoder, om mulig basert på en hypotese om sammenhengen mellom årsak og virkning.

Gjennom miljøovervåking vil Riksantikvaren: Følge med i kvantitative og kvalitative endringer i kulturminner og kulturmiljø, og vurdere effekten av tiltak i forhold til bestandsutvikling, tilstand og representativitet.

Riksantikvaren har i sin strategi slått fast at "RA skal forholde seg aktivt til den løpende samfunnsutviklingen gjennom offensiv kunnskapsutvikling, bred samfunnskontakt og god oversikt over sentrale endringsprosesser og deres konsekvenser."

Med et bredere tallmateriale fra systematiske undersøkelser vil man kunne stille prognoser for hvor stor del av bestanden som vil forsvinne i løpet av en gitt tid. Disse dataene vil kunne danne grunnlag for politisk handling med sikte på vern.

1.1.1 Miljømål

Kontrollregistreringen knytter seg til nasjonalt resultatmål 1: "Det årlige tapet av verneverdige kulturminner og kulturmiljøer som følge av at de fjernes, ødelegges eller forfaller skal minimaliseres. Innen 2020 skal tapet ikke overstige 0,5 % årlig."

1.1.2 SEFRAK

I 1970 ble det tatt initiativ til en landsomfattende registrering av faste kulturminner i Norge. Feltarbeidet kom i gang i form av prøveprosjekter i 1973. Registreringen ble først ledet av et eget sekretariat, "SEkretariatet For Registreringen Av faste Kulturminner i Norge", forkortet til SEFRAK. Arbeidet ble konsentrert til i hovedsak å omfatte bygninger og rester av bygninger eldre enn år 1900 (med en del lokale unntak). I 1989 ble sekretariatet oppløst og dets ansvarsområde overført til Riksantikvaren, men navnet SEFRAK ble beholdt som en betegnelse på det registeret som ble bygd opp. SEFRAK-registreringene ble i hovedsak avsluttet omkring 1995. Da var det ved hjelp av standardiserte skjema registrert over 515 000 objekter. (Av disse var ca 20 000 miljøregistreringer og "andre minner enn hus".)

Ved et samarbeid mellom Statens kartverk og Riksantikvaren ble opplysningene fra bygningsdelen av SEFRAK koblet sammen med bygningsdelen i GAB-registeret. GAB-registeret var den gang det nasjonale registeret for grunneiendommer, adresser og bygninger. I løpet av 2009 skal alle landets kommuner ta i bruk Matrikkelen som det offisielle registeret for eiendom, bygning og adresse. Matrikkelen erstatter GAB-registeret, men SEFRAK-dataene følger med inn i det nye systemet.

1.1.3 Miljøovervåkingens gjennomføring

I 1994 ble SEFRAK-registreringen fra 1973–74 i Nittedal kommune i Akershus som første kommune kontrollert. Utover 1990-tallet kom det i stand andre mindre overvåkingsprosjekter med kontroll av tidligere registrerte kulturminner – fornminner og bygninger. I 2000 fikk Riksantikvaren for første gang øremerkete midler for miljøovervåking, og siden 2001 er miljøovervåking en fast bestanddel i Riksantikvarens virksomhet.

Systematisk kontrollregistrering av SEFRAK-registrerte hus begynte i 2000, og det overvåkes i alt 18 kommuner. Hvert år kontrolleres utviklingen i fire kommuner, og hver kommune kontrolleres på nytt etter 5 år. De 18 kommunene er (1. omdrevsår i parentes): Nord-Aurdal, Gjerstad, Fræna og Kautokeino (2000); Sandnes, Eidskog, Skjåk og Saltdal (2002); Melhus, Snåsa, Flora og Vega (2003) og Sarpsborg, Holmestrand, Bø og Samnanger (2004) – dertil Tromsø (2001). Første omdrev av kontrollregistreringen ble avsluttet i 2004. Det er utarbeidet rapporter med resultat fra undersøkelsen for hver kommune – "Gamle hus da og nå".

SEFRAK-registreringen i de fleste av de undersøkte kommunene strakk seg over et langt tidsrom, fra midten av 1970-tallet til 1990-tallet. Det er derfor vanskelig å finne sammenlignbare tall for desimeringstakt og endringstakt i kommunene ut fra materialet for først omdrev. Gjennom andre omdrev er det tanken at man ved å kontrollere situasjonen over en gitt periode på 5 år, vil få et sikrere materiale for å vurdere og sammenligne bestandsutviklingen i de ulike kommunene.

Andre omdrev startet i 2005 med Nord-Aurdal, Gjerstad, Fræna og Kautokeino. I 2006 ble Tromsø undersøkt for andre gang. Samme år ble Nittedal på ny trukket inn og kontrollregistrert. I 2007 var turen kommet til Eidskog, Skjåk, Sandnes og Saltdal.

1.1.4 Undersøkte SEFRAK-data

Utgangspunktet for MOV-undersøkelsen har vært å se om de SEFRAK-registrerte bygningene fremdeles står, og om de er endret siden førstegangs-registreringstidspunktet. I feltarbeidet har prosjektet benyttet kartutplott som er produsert hos Riksantikvaren og papirkopier av SEFRAK-skjemaene. De innsamlete dataene er lagt inn i en database som har utgangspunkt i et ekstrakt av SEFRAK-opplysningene i Matrikkelen.

I tillegg til å undersøke de rent kvantitative forandringer i kulturminnebestanden – hvor mange som er tapt og endret – har det vært et mål å se på mulige kvalitative forandringer: Hva slags følger tap og endringer har fått for det kulturhistoriske innholdet og representativiteten i kulturminnebildet som helhet. Med utgangspunkt i strukturen i SEFRAK-registeret har man valgt ut noen aspekter som er undersøkt nærmere, det gjelder samfunnssektor, sosial miljøsammenheng, hustyper, alder, samt geografiske variasjoner innen kommunene.

Hustypebetegnelsene som er brukt i MOV-undersøkelsen (og lagt inn i databasen) representerer en grovsortering som er gjort for MOV-undersøkelsen. Tanken er at undergruppene forenkler oversikten, samtidig som inndelingen tar vare på typiske trekk ved eldre byggeskikk – med egne hus for et variert sett med arbeidsoppgaver, funksjoner og utnyttelsen av ulike ressurser i landskapet. Betegnelsene som brukes er standardiserte, da de lokale betegnelsene varierer.

For at den grafiske framstillingen skal være lesbar, er de fleste hustypene igjen inndelt i større grupper. Gruppene som grafene er bygd på vises med uthevet skrift i tabellen som følger. For oversikt over resultatene fra MOV-undersøkelsen fordelt på de enkelte hustypene, viser vi til tabeller i vedlegg til hver kommunerapport.

Bolighus/våningshus**Mindre uthus i/nær tunet**

Sidebygning
Stabbur/loft
Andre mindre uthus i/nær tunet
Uthus knyttet til bolig/bygård

Driftsbygninger i tunet

Fjøs, stall, låve (enkeltstående, også i rekke)
Driftsbygning (enhetsbygningen)

Hus i utmark/seter

Utløe, sommerfjøs
Kvern, sag
Koie
Andre hus i utmark
Seterstue/seterbu/sel
Seterløe
Seterfjøs
Andre hus på setra

Bygård**Naust, sjøhus, fyr m.m.**

Naust
Sjøhus
Rorbu
Fyr m.m.

Andre hustyper

Næringsbygg (meieri, industri, kraftverk, teglverk, mølle, trandamperi, salteri, røykeri m.m.)
Kraftstasjon, transformatorstasjon
Forretning
Hotell, gjestgiveri, skysstasjon, kafé m.m.
Stasjonsbygning
Kirke, kapell
Skole/internat
Forsamlingshus
Sykehus, pleiehjem
Kommunehus
Bygdemagasin, telthus, tollbod
Hytte
Ukjent

Datering

Tidfestingen av hus i SEFRAK-materialet må leses med forbehold, dateringen er hentet fra registreringskjemaet og er som hovedregel ikke kontrollert. Som for de andre variablene er det en stor grad av skjønn i dateringen.

Datering i forhold til flyttete hus er et eget problemområde. Det har vært ulike tradisjoner for hvordan flyttete hus dateres – med utgangspunkt i gjenreisingsåret eller antatt byggeår før flytting. MOV-undersøkelsen har lagt seg på den siste forståelsen av "alder", siden denne har vært mest utbredt. I den utstrekning opplysningene på skjemaet klargjør bakgrunnen for dateringen, er dateringsåret korrigert for dette ved undersøkelsen. Dette er først og fremst aktuelt for eldre flyttete hus gjenoppsatt på 1900-tallet siden 1900-talls hus i utgangspunktet er holdt utenom undersøkelsen. Andre opplagte feildateringer, skrive/punchefeil og lignende er korrigert der man har blitt oppmerksom på det.

Registreringskretser – geografiske forhold

Et siktemål med MOV-undersøkelsen er å se om beliggenhet i forhold til sentrum/periferi, tettbygde/spredtbygde områder påvirker kulturminnebestanden.

SEFRAK-registreringen ble organisert i felt etter de samme grunnkretser som Statistisk sentralbyrå (SSB) har brukt i folketellingene fra 1970 og 1980. Disse tar utgangspunkt i befolkningstetthet. Kretsinnndelingen for Eidskog, Skjåk og Sandnes er organisert etter grensene som gjaldt ved folketellingen i 1970. Saltdal er organisert etter kretsinnndelingen som ble innført ved folketellingen i 1980. Kretsinnndelingen som SSB benyttet i 1980 inneholder flere kretser enn den fra 1970. I kretsinnndelingen fra 1970 er tettstedene skilt ut som egne kretser. Det er de ikke i 1980.

Kretsinnndelingen kan belyse tap og endringer knyttet til kulturminnenes geografiske beliggenhet, dvs. om visse strøk i en kommune er mer utsatt enn andre.

For oversikt over resultatene fra MOV-undersøkelsen fordelt på registreringskretser, viser vi til tabeller i vedlegg til hver kommunerapport.

1.1.5 Parametere for MOV-undersøkelsen

Følgende parametere skal undersøkes: 1) tap, 2) ombygging og 3) teknisk tilstand.

Tap

Tap er det absolutte tap av SEFRAK-registrerte objekter siden registreringstidspunktet. Det betyr at huset fysisk sett er borte.

Flytting som tap

Hus som er flyttet vil framkomme som tap, med unntak for flytting innen et snevert geografisk område – som for eksempel et gårdstun. Så langt undersøkelsen gir opplysninger om det, er det gjort rede for hvor mange som er flyttet.

Gjenoppstått

En ny kategori ved 2. omverv er gjenoppståtte hus. Det gjelder hus som har vært midlertidig tatt ned, lagret ved undersøkelsen for 1. omverv, og som så er satt opp igjen i tilnærmet opprinnelig fysisk sammenheng (jamfør flytting).

Endring – tilbygg, påbygg, ombygging

Det er definert tre ulike grader av endring: A, B og C.

Endringstype A Stor endring. Sterk grad av ombygging. Utvidelse eller reduksjon av bygningens bruksareal. Tilbygg/påbygg som i størrelse dominerer den opprinnelige bygningen. Bygningens opprinnelige volumkarakter er endret.

Endringstype B Middels endring. Mindre omfattende ombygging. Utvidelse eller reduksjon av bygningens bruksareal. Mindre påbygg/tilbygg som underordner seg den eksisterende bygningen.

Endringstype C Liten endring. Endring av bygningens karakter gjennom generelt vedlikehold for eksempel ved utskifting av ytre bygningselementer som nytt panel, takbelegg og vinduer/listverk.

I utgangspunkt tar MOV-undersøkelsen ikke stilling til om endringene er gode eller dårlige.

Et mål med undersøkelsen er å skille ut antall bygninger som er så sterkt ombygde at det er lite eller ingenting igjen av bygningens opprinnelig karakter (endringstype A). Disse bygningene har i stor grad mistet sitt opprinnelige preg, og vil som regel i kulturminnesammenheng regnes som relativt verdiløse. De kan likevel ha bygningshistorisk kunnskapsverdi og annen kulturhistorisk interesse.

For endringstype B og C vil et eventuelt tap av kulturhistorisk verdi variere langt mer med hvordan endringene er utført. Endringstype B kan for eksempel romme hus som er tilbygd, men hvor den opprinnelige delen har beholdt både form og autenticitet i detaljer.

Det blir likevel et stort element av skjønn i klassifiseringen av de endrete husene i de tre endringstypene.

Utgangspunktet også ved 2. omverv vil være huset ved førstegangs-registreringstidspunktet, slik det framstår på SEFRAK-skjemaet. Eventuelle tilleggsendringer i forhold til 1. omverv framkommer som merknader, men blir ikke ført fram i statistikkens form.

Tilbakeføring.

Enkelte endringer representerer en tilbakeføring til eldre uttrykk. De vil bli registrert som endring i denne undersøkelsen, som oftest i gruppe C, men B er også representert. Ved 2. omverv blir hus med tilbakeført karakter notert som en tilleggsmerknad i databasen og telt opp. I den statistiske analysen er det ikke tatt hensyn til om det er historisk verifiserbart belegg for tilbakeføringen knyttet til det enkelte hus. Dette blir omtalt mer skjønnsmessig i rapporten der man får opplysninger om det.

Problemer med å registrere mindre endringer

Dette berører vurderingen av hvilke objekter som skal klassifiseres i endringsgrad C, eller gå inn i restkategorien "uendret". I mange tilfelle kan det være vanskelig både å observere og klassifisere mindre endringer. Dette kan dels ha med kvaliteten på foto og bygningsbeskrivelsen på SEFRAK-skjemaet å gjøre. For å få mest mulig enhetlig behandling av materialet, er det valgt å ikke se på skifting mellom relativt moderne taktekke som bølgeblekk, eternitplater, asbestplater, aluminiumsplater, papp m.m. som endring. Det samme gjelder også utskifting av enkelte vinduer som har samme format, men hvor detaljene er vanskelig å kontrollere i forhold til før/nå. Det ligger derfor en stor grad av skjønn i om dette er vurdert som "endring" etter kriteriene for undersøkelsen.

Om panel, listverk, vinduer og takbelegg er helt fornyet, men av samme typer som ved registreringen, vil dette i de fleste tilfelle ikke bli registrert som endring. Undersøkelsen har derfor ikke som mål å registrere tap av autenticitet på detaljnivå.

Står – status ukjent

En del hus har det ikke vært mulig å klassifisere endringsgrad til. Dels skyldes det, som nevnt over, kvaliteten på SEFRAK-skjemaet, dels kan det være hus som var under oppussing/ombygging – enten ved den opprinnelige SEFRAK-registreringen, eller ved MOV-undersøkelsen. Disse går inn i undersøkelsen som "Står". I 2. omverv er status til en del av disse avklart, mens nye er kommet til.

Riving av deler av hus

En spesiell type endring framkommer når deler av hus blir revet, og gjelder ofte der konstruksjoner som laft, bindingsverk, skjelterverk eller stav/grind er kombinert. En typisk endring her er at de deler av huset som er bygd i lettere konstruksjon er mer utsatt for forfall og derfor blir revet, mens den tømra delen står igjen. Ofte gjelder slike del-rivinger driftsbygninger og da er særlig fjøset utsatt. Grindabygde hus kan bli forkortet med noen stavpar.

2 Grunnlagsmaterialet for MOV-undersøkelsen 2007

2.1 De fire utvalgte kommunene til MOV-undersøkelsen 2002–2007

De aktuelle kommunene for perioden 2002–2007 er Eidskog i Hedmark, Skjåk i Oppland, Sandnes i Rogaland og Saltdal i Nordland.

Kommune	Innbyggertall	Befolkningsutviklingen i undersøkelsesperioden	Hovednæring	Antall registrerte SEFRAK-objekter i Matrikkelen
0420 Eidskog	6385	svak tilbakegang	Industri, jordbruk, skogbruk	1195
0513 Skjåk	2329	svak tilbakegang	Jordbruk, skogbruk, trevareindustri, turisme	1039
1102 Sandnes	60507	sterk vekst	Handel og service, industri, jordbruk	1231
1840 Saltdal	4688	svak tilbakegang	Industri, handel, skoler, turisme, jordbruk, reindrift	745

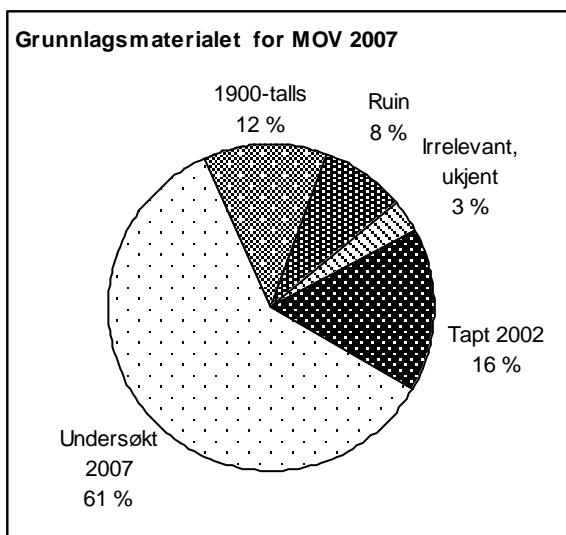
2.1.1 Undersøkte bygninger 2002–2007

I Matrikkelen er det til sammen 4210 registrerte objekter fra Eidskog, Skjåk, Sandnes og Saltdal. Ikke alle disse var med i undersøkelsen 2002, flere falt utenom av forskjellige årsaker. I 2007 kommer dertil tapet av 678 bygninger fra 2002 til fratrukk. Fordelingen er som følger:

Kommune	Objekter i Matrikkelen	Datert til 1900-tallet	Registrert som ruin	Irrelevant/ukjent	Tapt 2002	Undersøkte bygninger 2007
0420 Eidskog	1195	122	33	13	204	823
0513 Skjåk	1039	14	45	75	154	751
1102 Sandnes	1231	286	128	36	235	546
1840 Saltdal	745	104	147	31	73	390
Samlet 2007	4210	526	353	155	666	2510

Irrelevant/ukjent – objekter som er trukket ut av undersøkelsen

MOV-undersøkelsen gjelder endringsstatus for bygninger. Objekter som ble registrert som ruiner er derfor trukket ut av undersøkelsen. Enkelte objekter er irrelevante fordi de ligger inne med to ulike registreringsnr. i registeret. Noen "andre minner" er lagt inn i registeret som hus. De fleste av disse er brønner og sisterner. Registeret inneholder også nye hus satt på gamle murer, med ofte sprikende måte å registrere de historiske opplysningene. Andre som er trukket ut mangler opplysninger av ulike årsaker, eller det har vært vanskelig å komme til dem.

2510 bygninger er undersøkt og ligger til grunn for resultatanalysene i kommunerapportene for MOV-undersøkelsen 2007.

Diagrammet til venstre viser hvor stor andel av de registrerte objektene som undersøkelsesgrunnlaget utgjør (61 %), og hvor store andeler de andre gruppene har.

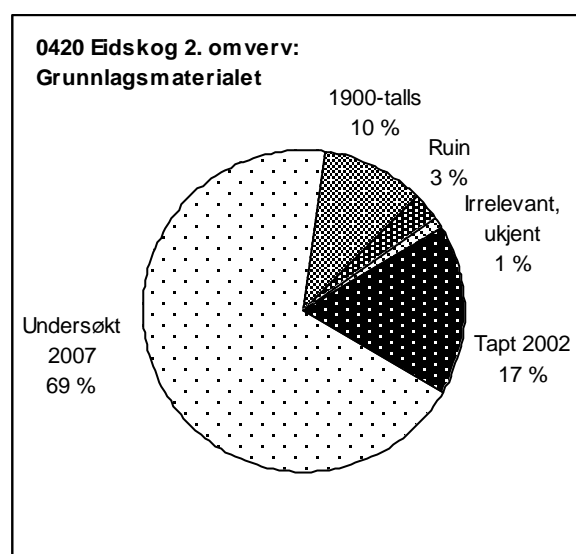
Tallene for grunnlagsmaterialet 2005 er ikke identiske med de som ble oppgitt i grunnlagsmaterialet for 1. omverv. Flere objekter er kommet til i databasen til Matrikkelen, bl.a. på grunn av et fortløpende arbeid med korrigeringer sentralt. Også utvalget for MOV-undersøkelsen er noe korrigert – noen flere er vurdert som irrelevante, feil er rettet, samtidig som enkelte som var tapt ved at de midlertidig var tatt ned eller flyttet, nå er

gjenoppsatt i opprinnelig miljø og tatt inn igjen i undersøkelsen. I forhold til de undersøkte er det likevel så små endringer at det ikke røkkes ved relevansen for å sammenligne de to omvervene.

2.2 Grunnlagsmaterialet for MOV-undersøkelsen i Eidskog 2007

2.2.1 Antall undersøkte bygninger

Kommune	Registrerte objekter 1976–87	Datert til 1900-tallet	Registrert som ruin	Irrelevant/ukjent	Tapt 2002	Undersøkte bygninger 2007
0420 Eidskog	1195	122	33	13	204	823

MOV-undersøkelsen for 2007 tar utgangspunkt i 823 gjenværende hus.

Hus tapt før 2002, hus datert til 1900-tallet, objekter som ble registrert som ruiner etter hus, andre typer minner o.l. faller utenfor undersøkelsen.

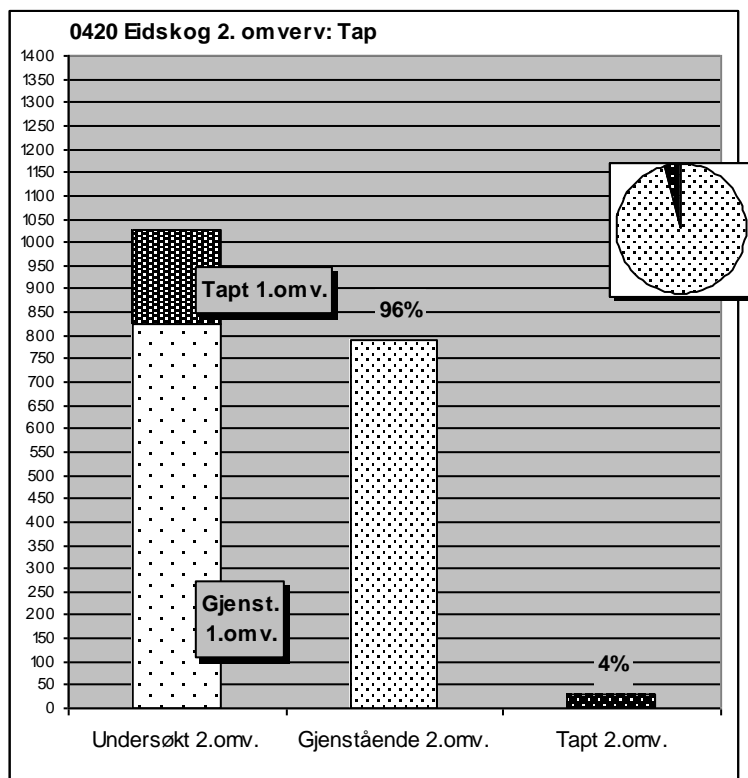
Diagrammet til venstre viser hvor stort andel av de registrerte objektene som undersøkelsesgrunnlaget utgjør (69 %), og hvor store andeler de andre gruppene har.

Ikke alle tallene for 2007 er identiske med grunnlagsmaterialet etter 1. omverv. Fire flere objekter er tatt med i undersøkelsen. Utvalget og noen feil fra 1. omverv er korrigert, men i forhold til undersøkte er det likevel så få endringer at det ikke rykker ved relevansen for å sammenligne de to omvervene.

3 Resultat

3.1 Tap

3.1.1 Tap – samlet oversikt

Av 823 undersøkte bygninger i Eidskog er 32 tapt siden 2002. Det vil si at 4 % av den undersøkte bygningsmassen i 2007 er borte.

791 bygninger – 96 % står fortsatt.

Sammenlignet med utgangspunktet for SEFRAK-registreringen er nå akkumulert tap i den opprinnelige registreringsbestanden 23 %, mot 20% i 2002.

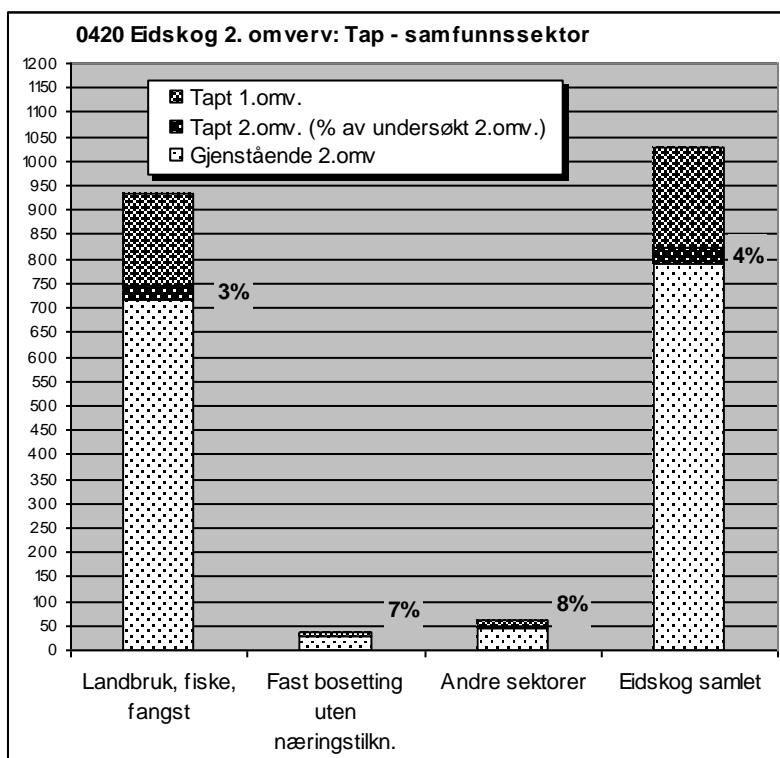
Bruket Bryngell på Leirsjøskog sto ubrukt ved registreringen i 1987. Mange hus ble registrert. Flere var borte i 2002, i 2007 også stabburet. Foto 2002. (0420-011-074)

Haugerudhuset like utenfor Skotterud var bolig for smed. Det er planlagt ny innkjøringsveg til sentrum like ved huset som sto ubrukt i en igjengrodd hage i 2002. I 2007 var det revet. (0420-012-019)

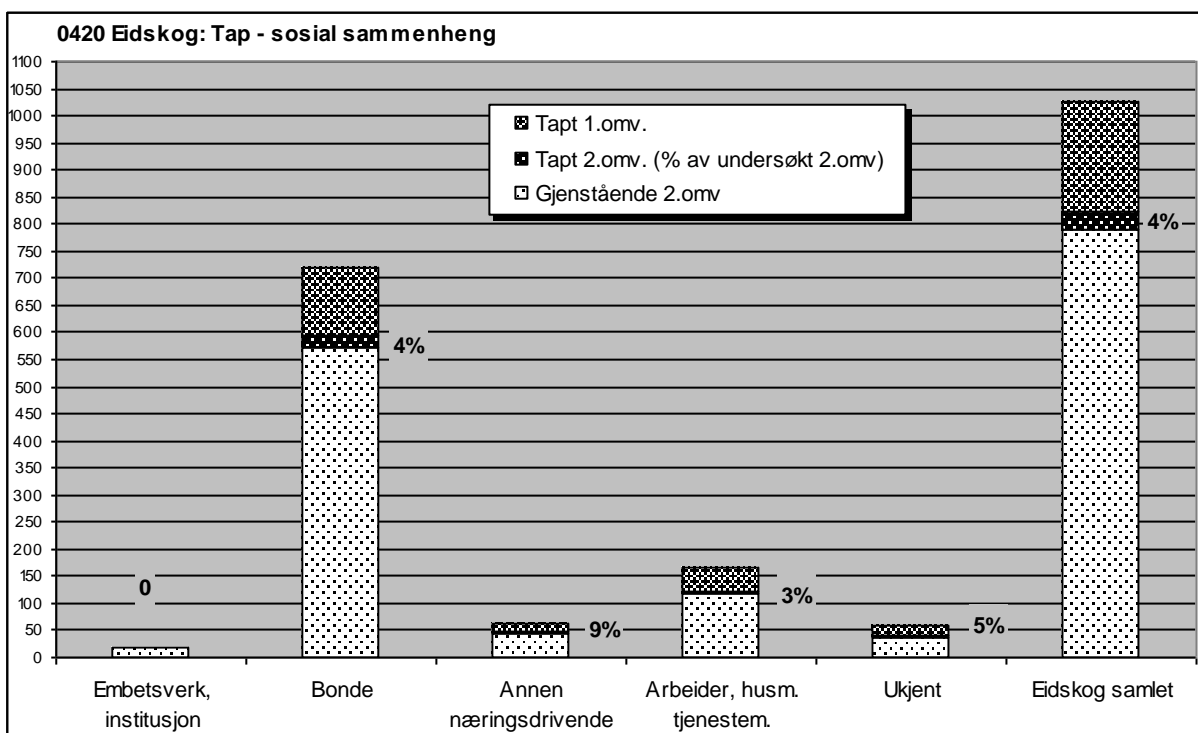

3.1.2 Tap – samfunnssektor og sosial miljøsammenheng

Det er de små sektorene utenom landbruket som har de høyeste tapsprosentene. Men i antall er det flest nye tap i landbrukssektoren.

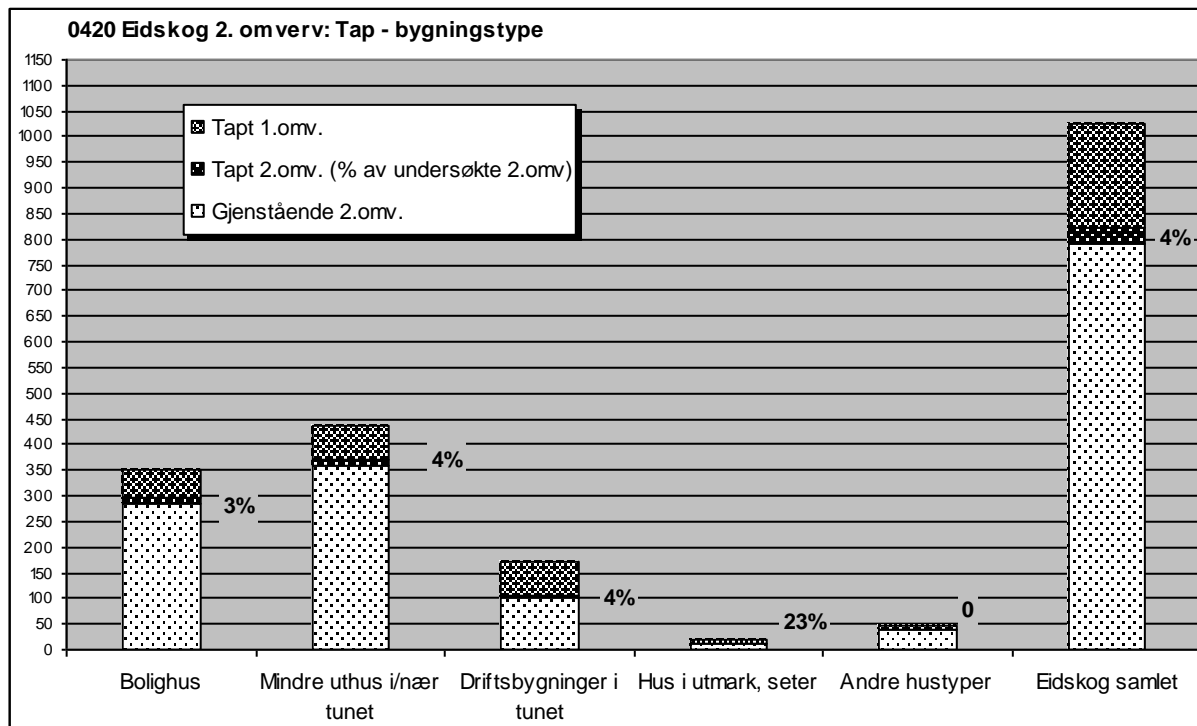
De små gruppene med relativt høye tapsprosent er sektorer knyttet til tettbebyggelsen ved stasjonene. I hovedsak gjelder det boligbebyggelse, noen også bolig i sammenheng med erverv. Dette var hus som var med på å dokumentere spekteret av virksomheter i stasjonsbyenes historie. En del av denne bebyggelsen var i dårlig stand.

Tapsandelen for "Bonde", den største gruppen, er lik gjennomsnittet, mens den for gruppen "Annen næringsdrivende" relativt sett har økt mest i perioden. Tapsandelen for "Arbeider, husmann, tjenestemann" ligger litt under gjennomsnittet.

Det viktigste avviktet fra 1. omverv gjelder gruppen "Arbeider, husmann, tjenestemann" som da hadde den markert største tapsprosenten. Da som nå gjaldt det bebyggelsen på husmannsplassene. Den relativt høye tapsandelen for "Annen næringsdrivende" er knyttet til tap i stasjonsbyene og berører særlig handverkerstanden. Det dreier seg om få hus i antall, men hus av denne typen er typiske for stasjonsbyene og kompletterer stedenes historie..

3.1.3 Tap – bygningstyper

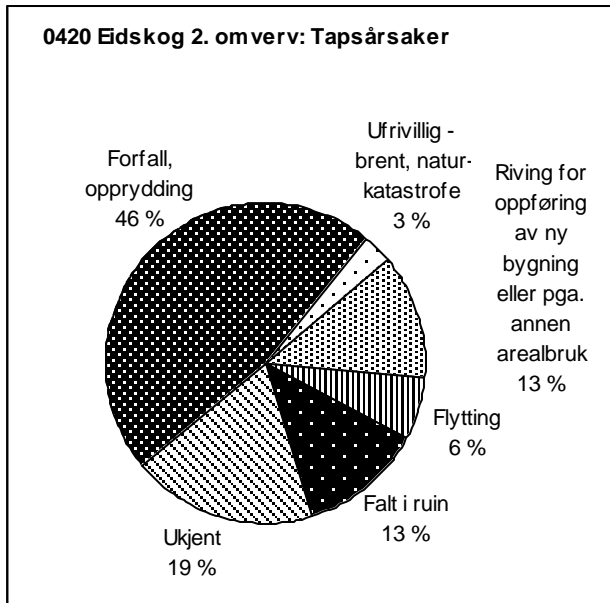
Den lille gruppen utmarkshus er klart mest utsatt, med en prosentandel nye tapte langt over gjennomsnittet. Ellers er det liten forskjell mellom de ulike gruppene da de tre største bolkene har tapsandeler nær eller lik gjennomsnittet for kommunen.

Resultatet samsvarer lite med trenden fra 1. omverv. Da hadde "Driftsbygninger i tunet" den klart største tapsandelen, langt over gjennomsnittet for kommunen. Men de få utmarkshusa hadde også da en høy tapsprosent.

Gruppen "Mindre uthus i/nær tunet" følger gjennomsnittet, men det er variasjoner mellom de enkelte hustypene. Det er særlig utkjellerne som gir dette utslaget. Det er mange utkjellerne i Eidskog, de er en karakteristisk hustype for egnen. Mange var i dårlig stand, noe som også gjelder flere av de resterende.

I gårdstunet kommer våningshuset best ut med en tapsandel på 2 % – det halve av gjennomsnittet. Stabburet følger like etter. Våningshus og stabbur er de største gruppene, men flere er likevel tapte. Bolighus utenom primærnæringen har en høy, relativ tapsandel, de er få i antall og i hovedsak knyttet til tettstedene.

3.1.4 Tapsårsaker

Forfall er fortsatt den viktigste grunnen til at hus går tapt i Eidskog – direkte eller indirekte.

Forfallsrelaterte tapsårsaker står bak 59 % av tapene.

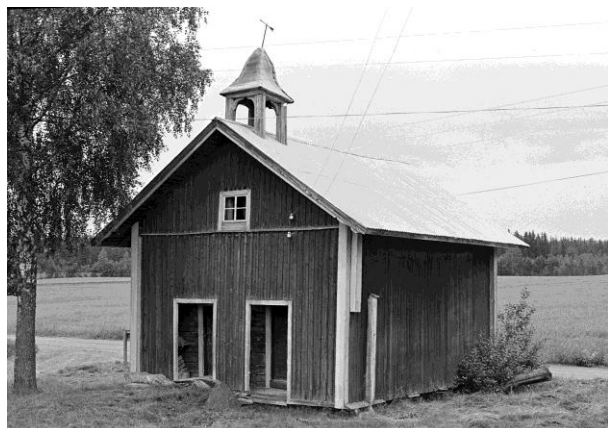
Ny arealbruk i form av ny bebyggelse eller annet har en markert mindre andel av tapene nå enn etter 1. omverv – segmentet har sunket fra 23 % til 13 %. Heri kommer også et hus som lå i planlagt trasé for innkjøring til tettsted.

Opplysninger om et par hus som er tatt ned for flytting og/eller annen gjenbruk gir nå et utslag på 6 %. Det er likevel ikke flere hus enn ved 1. omverv. Det kan være flere tap i gruppen "ukjent" som har dette som årsak.

Oversikten over tapsårsaker er grovmasket og kan dels være overlappende.

Finland var et småbruk som lå ved en bygdeveg i Vestmarka. Det sto tomt ved SEFRAK-registreringen i 1984 (foto til høyre) og var preget av langtkommet forfall i 2002. I 2007 er alle spor borte. 59 % av alle tap er forfallsrelaterte, og bunner i manglende bruk. (0420-004-035-040)

Dette stabburet på Trandem er demontert og solgt for flytting. Flytting har liten andel av tapene i Eidskog. Stabbur er generelt den hustypen som er mest egnet og ønsket som flytteobjekt. (0420-013-032)

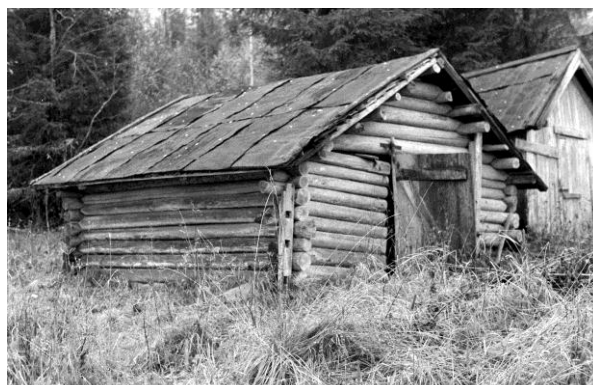
Kjona på Bjørnstad er tatt ned for å restaureres. Den inngår likevel som tapt i undersøkelsen, selv om det forhåpentligvis er midlertidig. Iflg. fylkesdelplanen for kulturminner i Hedmark er kjoner blant de mest sjeldne bygningstypene i Hedmark, og finnes bare sør i fylket. Det er derfor høyt prioritert å sette dem i stand, og fylket har initiert et eget "kjoneprosjekt". (0420-0007-006)

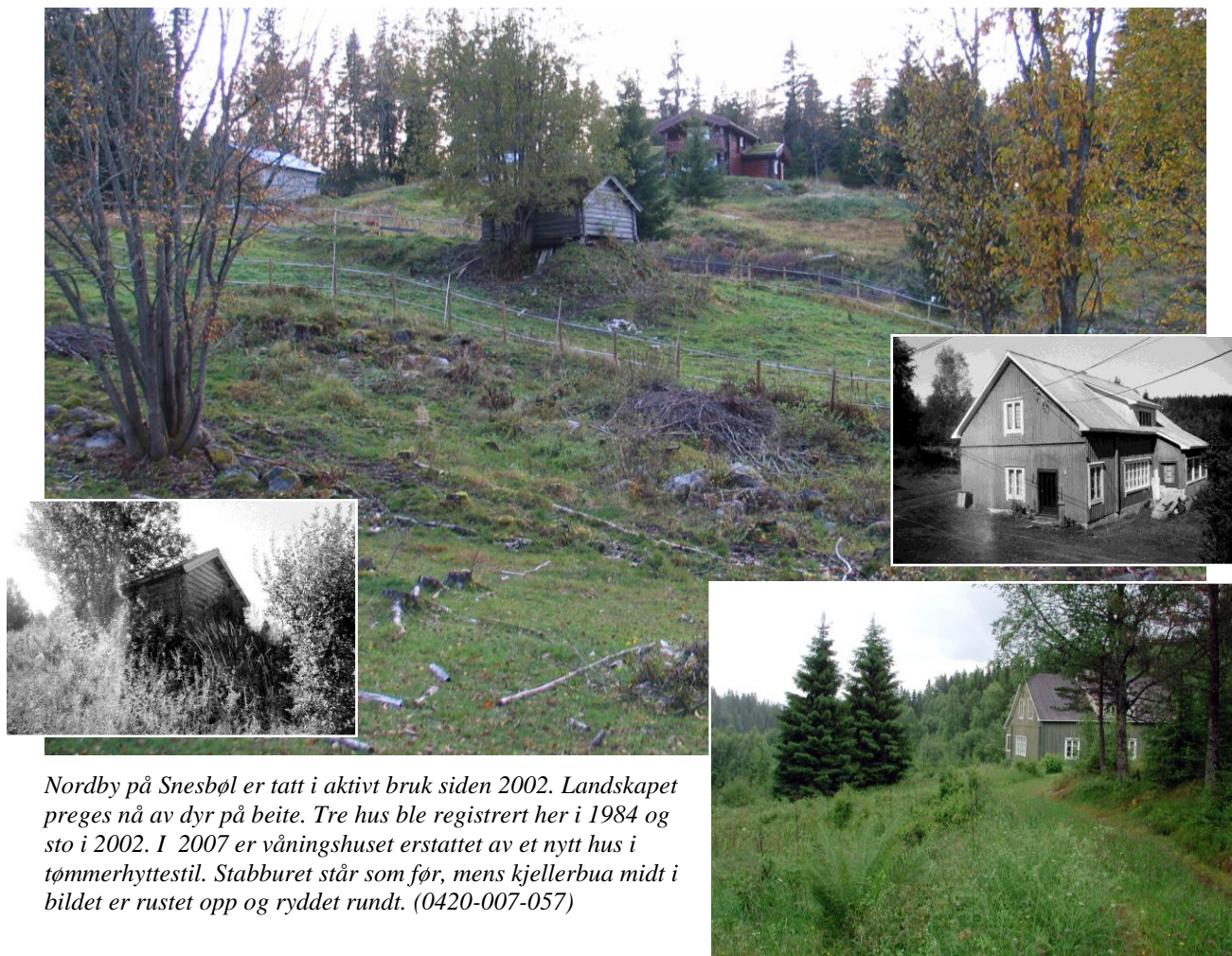
Potetkjeller i stadier mot ruin – fra SEFRAK-registreringen i 1987, MOV-undersøkelsene i 2002 og i 2007. (0420-003-056)

Seterbua på Vanger-vangen under Pramhus var stabbur på gården før den ble flyttet opp til setra – til overnattingsbu under onna og ved skogsarbeid. Den sto ennå i 2002, i 2007 var den borte. (0420-019-054)

Sommerfjøset på Nedre Bråtaseter var falt i ruin i 2007. Det var ute av bruk ved registreringen i 1981. Det er få utmarkshus i registreringsbestanden fra før 1900, og den relative tapsandelen er høy. (0420-019-047)

Nordby på Sneshøl er tatt i aktivt bruk siden 2002. Landskapet preges nå av dyr på beite. Tre hus ble registrert her i 1984 og sto i 2002. I 2007 er våningshuset erstattet av et nytt hus i tømmerhyttestil. Stabburet står som før, mens kjellerbua midt i bildet er rustet opp og ryddet rundt. (0420-007-057)

På dette bruket på Gaustad er våningshuset revet siden 2002 og et nytt og større under oppføring sommeren 2007 – inspirert av det gamle. Det er også registrert driftsbygning og stabbur på bruket. Begge bærer preg av å ha stått uten funksjoner lenge, men disse er det ikke gjort noe med ennå. (0420-011-007)

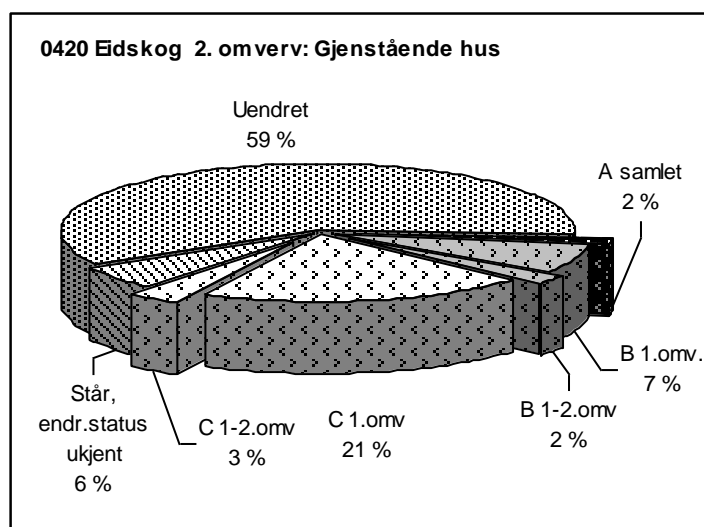
3.2 Endringer av gjenstående bygninger

Grunnlaget for undersøkelsen er de samme 791 gjenstående bygningene som det er gjort rede for i kapittel 3.1. I dette kapittelet gjøres det rede for hva som har skjedd med disse.

To forhold belyses:

- Endringer i form av tilbygg, påbygg, andre ombygginger
- Bygningenes tilstand/forfall

3.2.1 Endringer – samlet oversikt

Etter 2. omverv er det samlede antall endrete hus siden SEFRAK-registreringen (1976–87) 275, og utgjør ca. 35 % av de gjenstående bygningene.

I alt har 44 flere hus fått status som endret.

Andelen endrete (av gjenstående) har økt med ca. 6 % sett i forhold til 2002.

De "nye" endrete fordeler seg på alle endringstyper. Det er fire nye hus med status A, men da et par også er revet, øker ikke segmentet så mye. Om man bare ser på de endrete, har B-segmentet økt relativt mest.

Ca. 59 % av den gjenstående bebyggelsen i Eidskog fra før 1900 står i store trekk slik den var ved førstegangsregistrering. For 6 % av bygningene kjenner vi ikke endringsstatus. Det er samme andel som i 2002.

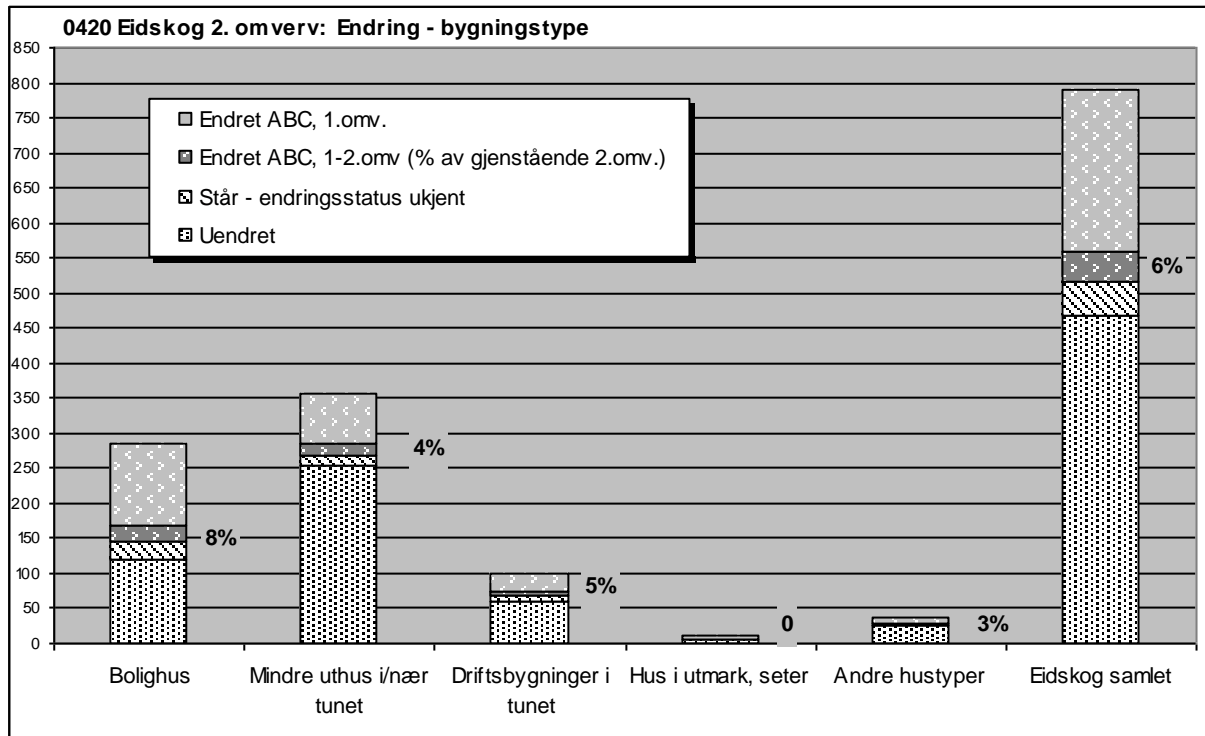
Tallene over nye hus med status "Endret" i forhold til opprinnelig SEFRAK-registrering gir ikke et fullstendig bilde av hvor mange hus det har "skjedd noe med" i løpet av perioden. Samlet har rundt 8 % (av de gjenstående) gjennomgått ulike fysiske tiltak siden 1. omverv, men ikke alle klassifiserer til ny endringsstatus i forhold til kriteriene. Noen er endret slik at det forsterker endringsstatus fra 1. omverv. Andre er pusset opp på en slik måte at de fortsatt framstår som "Uendret" etter kriteriene.

For 6 % av bygningene kjenner vi ikke endringsstatus. Det er likt med 2002, men gjelder ikke nødvendigvis de samme husene. De fleste er hus under ombygging. Flere nye hus var under oppussing i 2007, mens andre fra 2002 er ferdigstilte.

Våningshuset på Nevjen ble pusset opp i 1947 med bl.a. eternit ytterkledning. Sommeren 2007 bygges det om. Status for 2. omverv er "Står". (0420-021- 045)

3.2.2 Endring – bygningstyper

Det er særlig "Bolighus/våningshus" som har økt forekomsten av hus med status "Endret" i perioden. Deretter følger mindre uthus og driftsbygninger i tunet. Utmarkshus er ikke endret.

Undersøkelsen forsterker i hovedsak trenden fra 1. omverv, det er de samme gruppene som topper endringsandelen, men det er bare bolighus som ligger over gjennomsnittet. Bolighusa har også størst innslag av omfattende endringer, men det er eksempler i de andre gruppene også.

Stabburet på Moraseter skal være gammelt, fra 1837. Sveitserstilpreget skriver seg nok fra ca. 1930 da det ble panelt. I 2007 har det nettopp fått nytt taktekke, metallplater erstattet teglstein. Endringen er klassifisert som endringstype C som er den mest vanlige endringen for uthus. (0420-011-071)

Stuebygningen på småbruket Rudsenga har fått et lite tilbygg på den ene langsiden. Ellers er huset som ved registreringen i 1987. Huset skal være fra slutten av 1800-tallet og ombygd flere ganger. Endringsstatus er B. Endringer som innebærer arealutvidelser er mer vanlige for bolighus. (0420-002-028)

Deler av våningshuset på Myrenga går for å være svært gammelt. Ved registreringen i 1987 hadde huset et eksteriør fra endringer på 1930-tallet. Det var under ombygging i 2002 og er nå utbygd i lengde med ark og løpende, overbygde verandaer på flere sider. Ved utformingen har man beholdt stilpreget fra mellomkrigstid – som er karakteristisk for flere eldre hus i grensekommunen Eidskog. Siden arealutvidelsene dominerer, er endringen klassifisert som type A. (0240-002-054)

Våningshuset på Skrådal skal være fra første halvdel av 1800-tallet. Det ble på- og tilbygd på 1950-tallet, og hadde hovedpreg fra denne tida ved registreringen i 1979. I dag er gamle tilbygg fjerna. Huset har fått to store vinkelutbygg på hver side, og eksteriørdetaljene er hentet fra sveitserstilen. Endringen er klassifisert som endringstype A (0420-0015-030).

(0420-010-048) Bolighus fra like før 1900 på Magnor. Den første beboer var en arbeider ved krittpipefabrikken. Byggematerialet skal være ubrent leirstein, og flere hus på Magnor ble bygd på denne måten. Etter 1. omverv var huset utvidet med en fløy i vinkel. Etter 2. omverv er tilbygget utvidet med et nytt utbygg parallelt med det gamle huset. Siden den gamle delen fortsatt er godt lesbar, særlig fra hovedgata, er status fortsatt vurdert som endringstype B.

Bolighus fra slutten av 1800-tallet i tettstedet Magnor. Opprinnelig et ganske smalt, trolig enkeltbredda hus. Til- og påbygd utover 1900-tallet, men med opprinnelig bygningskropp godt synlig. I 2007 er tilbyggene revet og huset bygd på i høyde og bredde. Eksteriøret er inspirert av sveitserstilperioden da huset ble bygd. Endringen er klassifisert som endringstype A (0420-010-057)

Våningshuset på Rønningen skal være bygd tidlig på 1800-tallet. Sveitserstilarken ble bygd opp rundt 1900 og gangen på siden rett før registreringen i 1987. Huset er nå pusset opp. Arken er blitt til et fullt verandautbygg under tak. Tilbygget fra 1980-tallet er erstattet med et tilbygg som henger sammen med en garasjefløy. Status er endringstype B. (0420-011-028)

Bebyggelsen i tunet på Fram-Børrud har vært og er under opprusting. Den store sveitserlåven er satt i stand med samme eksteriør som før, en av fløyene er blitt litt større, omtrent en vindusakse, men fronten er som den alltid har vært. Våningshuset er noe mer bygd om og gitt en klarere sveitserstilutforming enn det hadde ved SEFRAK-registreringen i 1987. Bl.a. er et bislag fra 1930-tallet med valmet tak, erstattet av symmetrisk plasserte åpne "blondebislag" på hver side. Begge hus inngår som endringsstatus B i undersøkelsen. (0420-008-034-36)

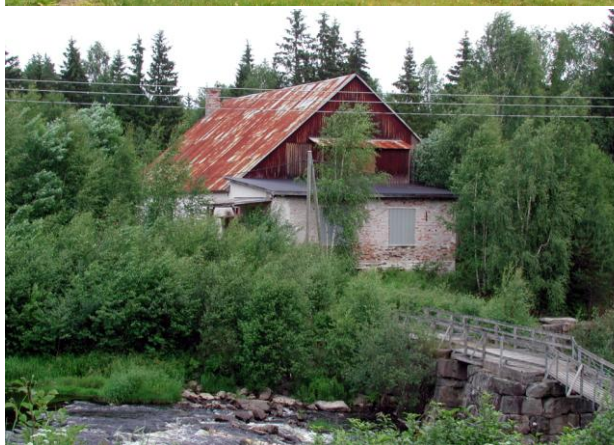
Driftsbygningen på Havsjømoen besto ved registreringen i 1982 av en sammenstilt rekke med fjøs, låve og stall. Unntatt noen utbedringer av taktekke sto den slik også i 2002. I 2007 er stald delen revet. Endringen er klassifisert som endringstype B. (0420-005-009)

Den gamle tømmerlåven ble i 2002 vurdert som tapt. Men så viste det seg at den fortsatt skal befinne seg bak det nye ytre. Den har derfor etter 2. omverv endret status fra "Tapt" til "Står". (0420-016-037)

Låven på Almenningssetra er en klassisk tredelt tømmerlåve, datert til rundt 1880. Ved registreringen sto den for seg selv. I 2007 er en garasje bygd til i lengden. Tilbygget følger et tradisjonelt mønster for de sammenstilte uthusrekkene. Endringen er klassifisert som endringstype B.(0420-002-022)

Magnor Ullspinneri var i hovedsak ute av bruk 2002, men er nå pusset opp som klubblokale. Spinneriet var i drift fra 1891 til ut på 1950-tallet. Deretter fabrikklokaler for ulike virksomheter, men fra 1970-tallet kun som lager. Endringsstatus er C. Stedet er foreslått opprustet i stedsutviklingsprosjektet for Magnor. (0420-011-001)

På våningshuset på Almenningsetra var de gamle eternitplatene erstattet av metallplater i 2002. I 2007 er huset videre pusset opp. Det lille overbygget ved inngangen er fornyet til saltakform og ytterkledningen er fjerna slik at tømmerveggene står fram. Bare tømmervegger og endring fra pulttak til saltak på utbygg og oppbygg er typiske endringer både i 1. og 2. omvervsperioder. Endringsstatus er type C. (0420-002-021)

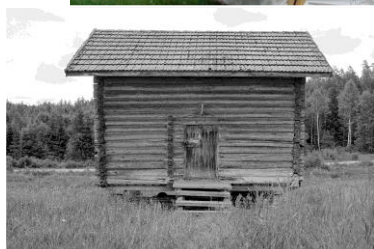
Braserudhytta var i bruk som feriested ved registreringen i 1986 og bar preg av det. Huset skal være fra rundt 1880. Det ble tilbygd i 1910 og var da i bruk som skole. I 2007 har det fått et lite bislagsutbygg på tunsida og en åpen veranda. Verandaer er fortsatt et viktig element ved endringer. Endringen er klassifisert som type B. (0420-009-029)

Småbruket Stensrud skal ha bakgrunn som husmannsplass under Sæteren. Opprinnelig skal huset har vært en ettromsstue som ble påbygd 1912. Det har nå fått en overbygd veranda på hele framsida. Endringen er klassifisert som endringstype B. Huset er del av et enhetlig tun med mange hus fra sent i sveitserstilperioden – datert til rundt 1930.(0420-021-031)

Stabburet på småbruket Sørenga var under oppussing i 2002. Taket var i ferd med å legges om, kledningen på fronten fjernet og ny dør satt inn. Huset er nå ferdig med nytt tekke og en liten veranda. De bare tømmerveggene er beholdt, et typisk trekk ved nåtidens endringer. Huset har endret status fra "Står" til endringstype C. (0420-009-009)

Stabbur på tidligere husmannsplass under Bol-skog (Saugbruksforeningen). Det var under ombygging i 2002, i 2007 sto det ferdig. Stabburet er bygd om, kraftig utvidet og tatt i bruk til boligformål. Endringen er klassifisert som type A. (0420-001-018)

Våningshuset på husmannsplassen Rambølsmyra var pusset opp i 2002 med et tilbygg i vinkel der det gamle bislaget var. I 2007 pusses huset videre opp og det er kommet en plattning. Status er som i 2002 – endringstype B. (0420-004-095)

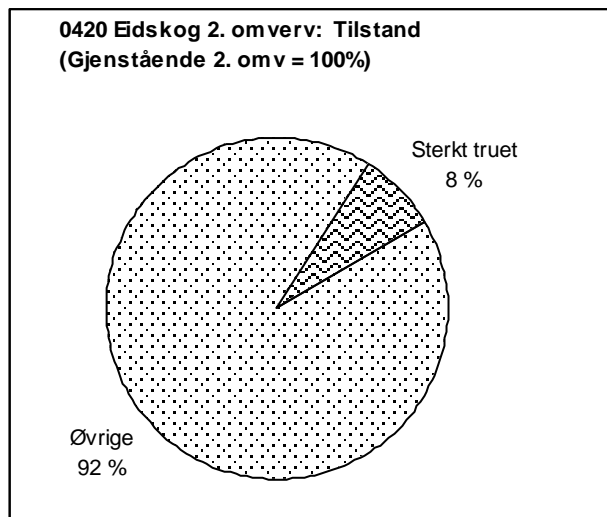
*Ny bruk – og gjenbruk. **Over:** det er ikke lett å se utenfra tunet at den gamle drengestua nå er garasje. Et nytt våningshus ligger til siden for det gamle tunet. (0420-002-013). **Under:** Bislaget måtte vike plassen for ny gang på det gamle våningshuset – og er blitt lysthus. (0420-019-033)*

3.3 Tilstand

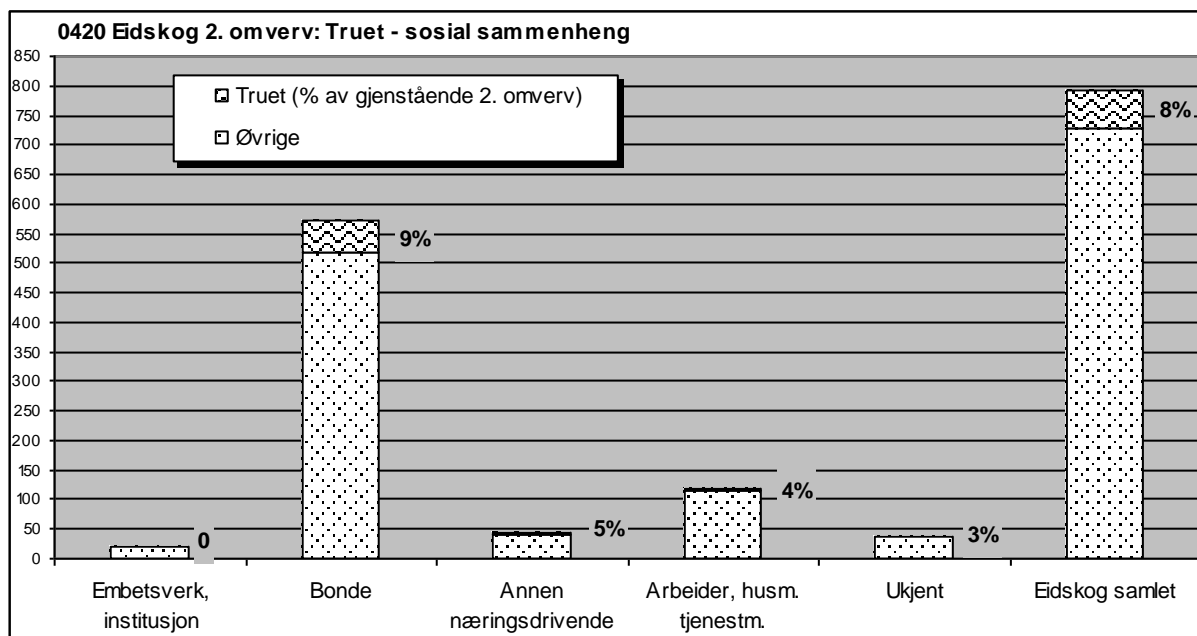
De gjenværende bygningene er her vurdert etter tilstanden i år 2007.

3.3.1 Tilstand – samlet oversikt

I 2007 har i alt 62 hus status som sterkt truet på grunn av dårlig teknisk tilstand. Det tilsvarer 8% av de gjenstående SEFRAK-registrerte husene. Det er om lag det samme nivået som i 2002, men 14 av de truede fra da er nå tapt.

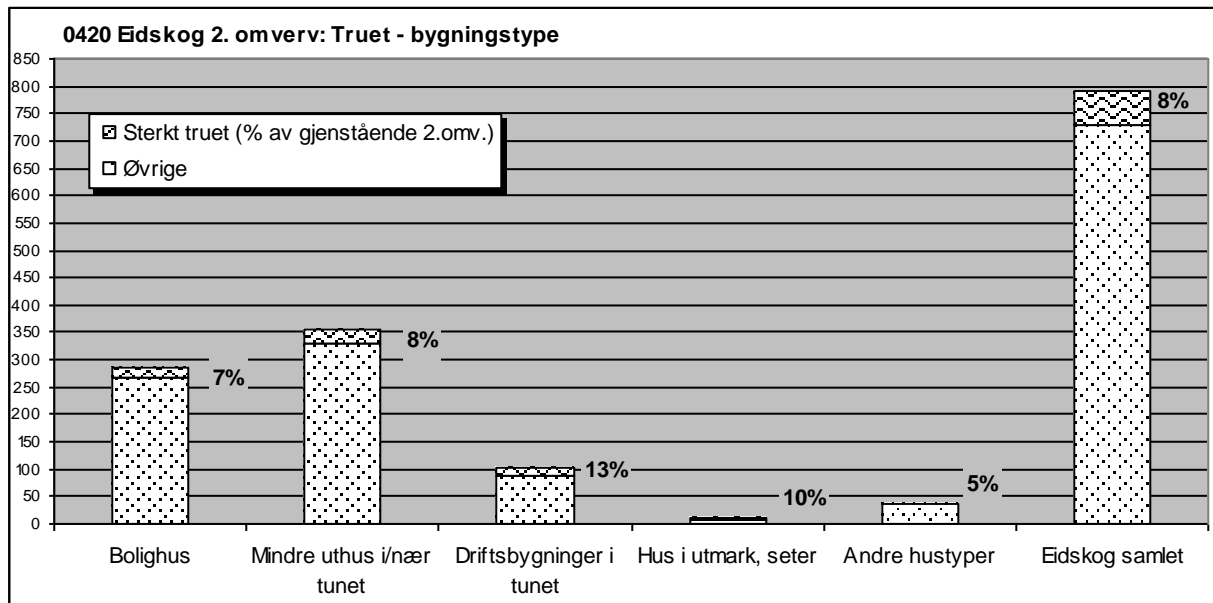
3.3.2 Tilstand – sosial miljøsammenheng

De kritisk dårligste husene er særlig å finne i miljøer knyttet til bondestanden. Andre grupper har prosentandeler under gjennomsnittet.

Undersøkelsen bekrefter trenden fra 1. omv. Det er noe overraskende at den relative andelen truede hus på husmannsplassene er halvparten av gjennomsnittet. Også tapene i gruppen ligger litt under gjennomsnittet i 2. omv. Begge deler kan nok ses i sammenheng med den høye tapsandelen for småkårsfolks hus i 1. omv. De gjenstående som er truet på husmannsplassene er fordelt på alle hustyper.

3.3.3 Tilstand – bygningstyper

De mest truete hustypene er fortsatt driftsbygninger i jordbruket, mindre uthus knyttet til tunet og hus i utmark. De har prosentandeler klart over gjennomsnittet. Prosentandelen truete bolighus ligger kun litt under gjennomsnittet.

Tallene forsterker dels trenden fra 1. omverv når det gjelder forholdet mellom gruppene. Prosentandelen truete bolighus er noe høyere enn etter 1. omverv. Den relativt høye andelen forfalne bolighus gjenspeiler mange forlatte småbruk og plasser i kommunen. Bolighuset er ofte det siste huset som blir stående. Blant driftsbygningene er det en overvekt av enkeltstående fjøs og staller som er i dårlig stand. Innen gruppen "Mindre uthus i/nær tunet" er de dårligste husene fordelt på alle hustyper. Det er påfallende mange stabbur, selv om prosentandelen truete er lavere enn for bolighus.

Sammenstilt driftsbygning på husmannsplass under Nes. Særlig den eldste delen med låve er dårlig. Fjøsset i mur er tilbygd i 1947. 0420-013-058)

Utkjellere er også en utsatt gruppe. Huset har rester av dårlig flistak og murene sklir ut. Utkjellere er en karakteristisk hustype i Eidskog.(0420-005-008)

Gamlestua på Kustås var ikke i bruk ved registreringen i 1979. Bruket var nedlagt og de andre gårdshusene borte, men tunområdet var ennå åpent. I 2007 er skogen i ferd med å ta tunområdet tilbake. (0420-011-006)

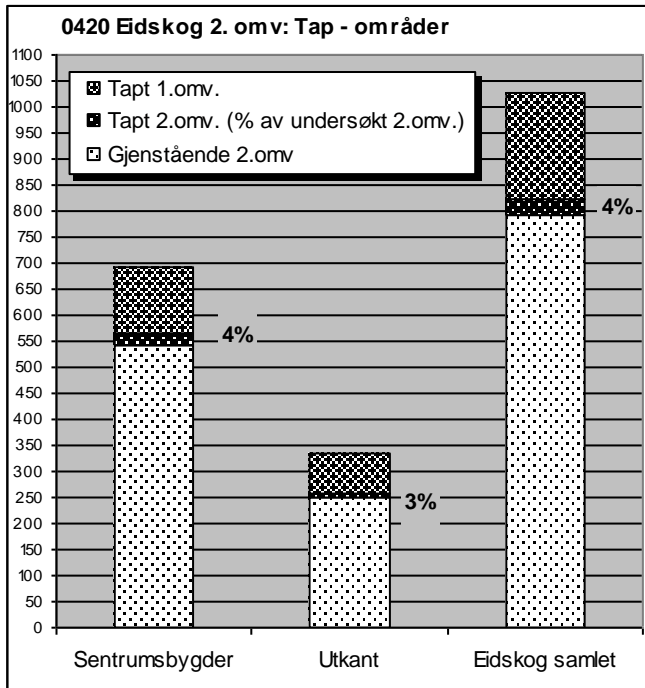
Rambøl Mølle ligger ved Vestmarka kirke. Den skal ha blitt gjenoppbygd etter en brann på slutten av 1800-tallet. Huset er blant få eldre næringsbygg utenom jordbruket i materialet, og er merket av manglende funksjon over tid. (0420-002-049)

4 Geografiske variasjoner

4.1 Tap og geografiske variasjoner

4.1.1 Tap – områder: Sentrum/utkant

Sentrumsbygdene har en noe større relativ andel i de nye tapene enn utkantbygdene og er likt med gjennomsnittet.

Dette er motsatt trend av resultatet i 2002 da utkantene hadde markert høyere prosentandel tapte. Samtidig er forskjellen mellom de to hovedområdene blitt mindre.

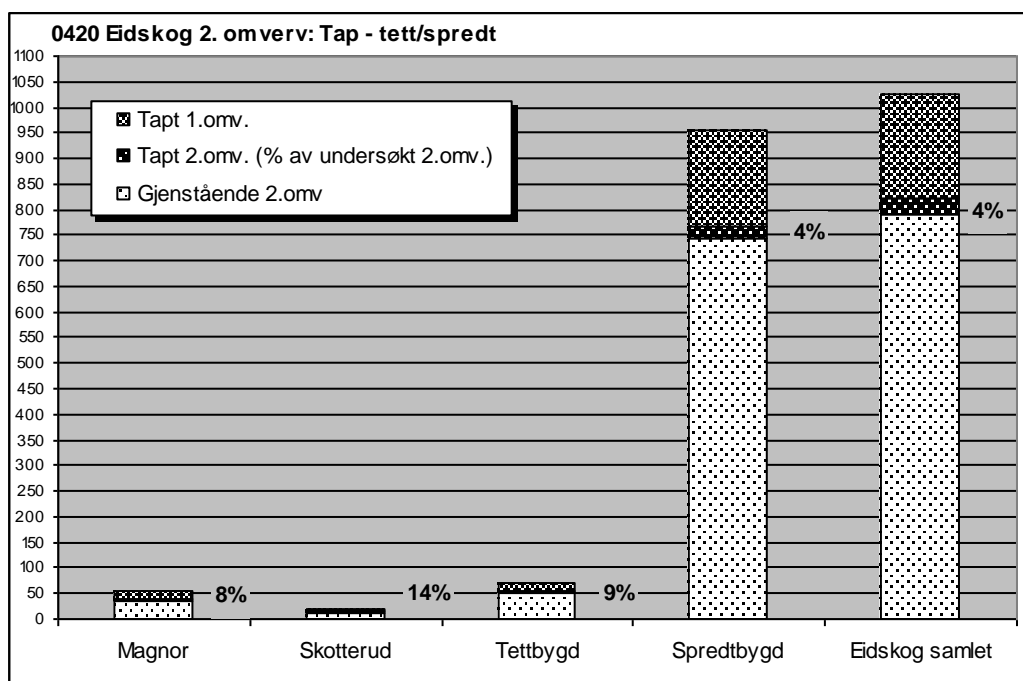
Ser man på enkeltkretser er det nå en opphopning av kretser med over gjennomsnitt i tap i et belte sentralt i kommunen, langs hovedveiene og det bebodde dalføret. Etter 1. omverv var det et "tapsbelte" i utkantene langs kommunens grenser.

Typiske utkantområder som Bolfoss, Fjell og Fjellskogen og Finsrud lå høyt på tapoversikten 2002, men har ingen eller ett tap i 2007. Bare Nevjen av utkantkretsene har tap over gjennomsnittet i 2007.

Dette bruket var opprinnelig husmannsplass under Pramhus. Våningshuset er fra etter 1900, men ved SEFRAK-registreringen i 1980 sto fire eldre uthus i tunet. Svinehuset var borte i 2002, i 2007 også stabburet og kjellerbua (innfelte). Av de gamle husene står veslestua/sidebygningen fortsatt. Foto 2002. (0420-0018-036-039)

4.1.2 Tap – tettbygd/spredtbygd

Tettbygde strøk har en klart større prosentandel av de nye tapene enn de spredtbygde. Det er særlig Skotterud som markerer seg negativt, men dette dreier seg om få registrerte hu, sett i forhold til de spredtbygde områdene.

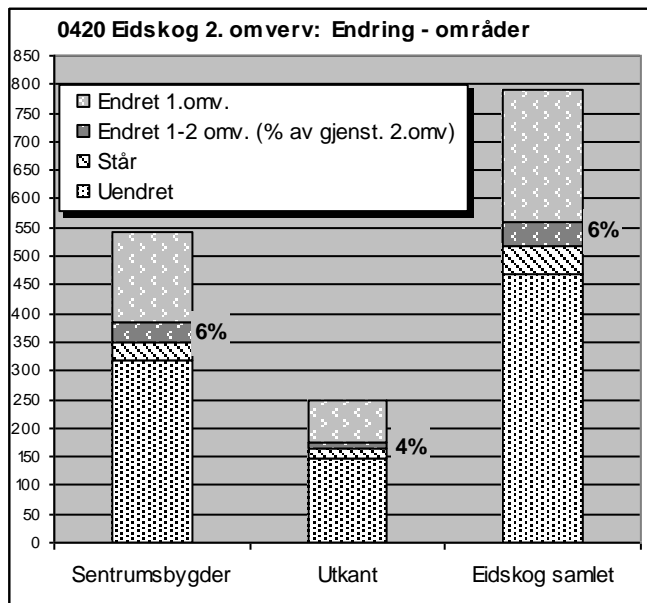
Resultatet samsvarer med tallene fra 1. omverv. Skotterud har en noe større andel i tapene nå. Men det er få hus det dreier seg om. Trenden forsterkes imidlertid ved at også kretsene som ligger opp mot de to tettstedene har høyere tap enn gjennomsnittet. Går man nærmere inn på tapene, er det vanskelig å se at det er noe om skiller situasjonen ved disse fra andre tap i kommunen. Forfall er den utløsende årsaken for de fleste her også, men det kan være at nærheten til tettstedene fører til mindre toleranse for å la forfalne hus stå.

Hus som er gått tapt i henholdsvis Magnor (til venstre) og Skotterud (til høyre). Begge var knyttet til skreddere. I hvert fall i Skotterud-huset var det også skredderverksted. Huset på Magnor skal være flytta fra Eda i Sverige, og viser den nære forbindelsen over grensen. Hus som dokumenterer virksomheter og variert bosetting fra tettstedsbebyggelsens første tid, begynner å bli svært sjeldne. Det gjelder særlig hus som har bevart autentisitet. De som blir stående endres ofte mye. (0420-0010-038, 0420-0012-015)

4.2 Endringer og geografiske variasjoner

4.2.1 Endring – områder: Sentrum/utkant

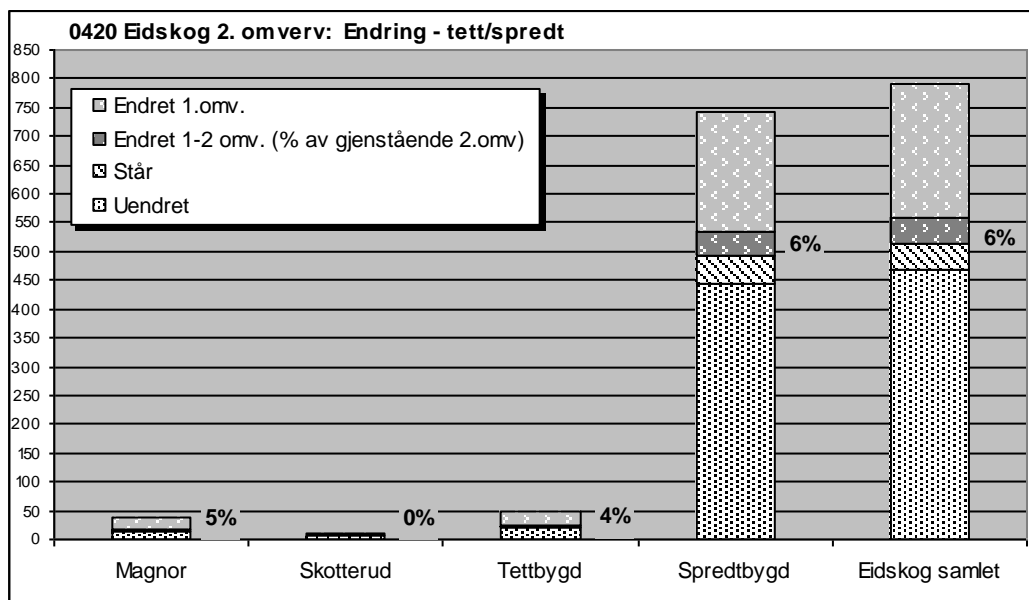
Hus i de sentrale bygdene er noe mer endret i perioden.

Resultatet er motsatt av forrige omverv. Da var det en liten overvekt endrete hus i utkantene.

Noe av forskjellen kan ha sammenheng med at bestanden som helhet er mer redusert i utkantene etter det høye tapet der ved 1. omverv.

Men ellers stemmer resultatet med inntrykket av mindre aktivitet i perioden i de mest perifere områdene.

4.2.2 Endring – tettbygd/spredtbygd

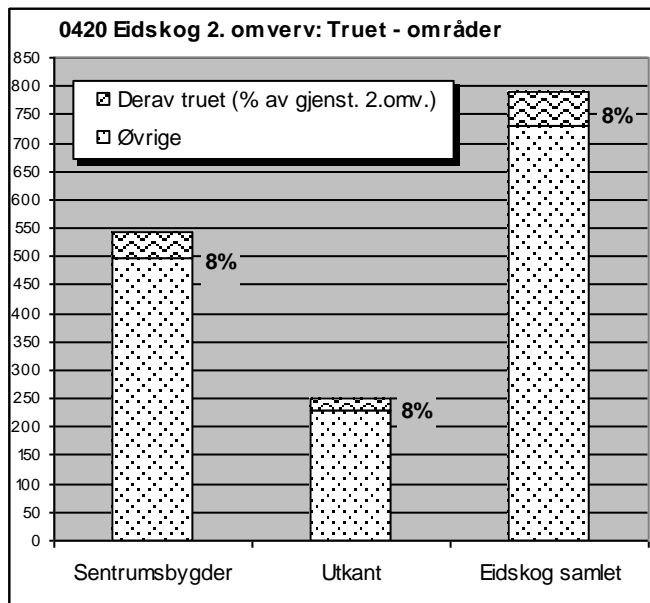

Det er de spredtbygde områdene som har fått den største tilveksten av nye endrete. Tettstedene ligger under. Det er særlig Skotterud som gjør utslaget, der har ingen hus blitt endret i 2. omverv.

Dette samsvarer lite med undersøkelsen i 2002, da var det de tettbygde som hadde en endringsandel langt over gjennomsnittet. Selv om tilskuddet av nye endrete er litt lavere enn gjennomsnittet, gir det samlede inntrykket av resterende eldre tettstedsbebyggelse, særlig i Magnor, et generelt endret inntrykk – som er forsterket.

4.3 Tilstand og geografiske variasjoner

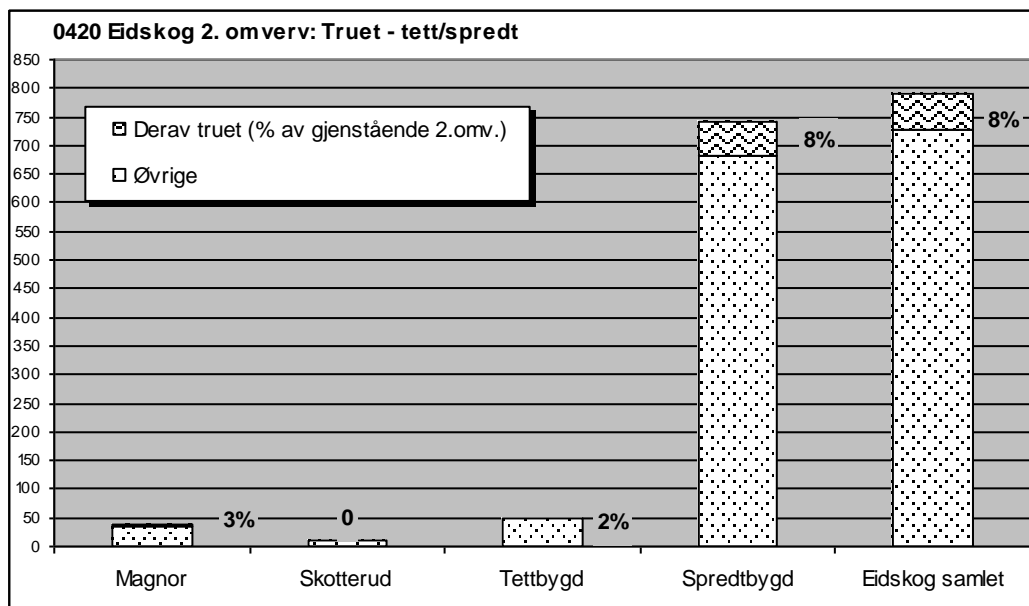
4.3.1 Tilstand – områder: Sentrum/utkant

Andelen truete er lik for de to hovedområdene.

Undersøkelsen avviker noe fra forrige omverv, da det var liten overvekt truete for sentrumsbygder – én prosent.

4.3.2 Tilstand – tettbygd/spredtbygd

De spredtbygde områdene har en klart høyere andel truete sett i forhold til tettstedene Magnor og Skotterud.

Etter 1. omverv var forskjellen liten mellom tettsteder og spredtbygde områder. Trolig kan resultatet ses i lys av en relativ stor andel nye tap i de tettbygde områdene i 2007.

5 Utvikling og tendenser

5.1 Hovedtrekk ved utviklingen

Folketallet har med noen variasjoner ligget rundt 6400 den siste perioden. Fra 1960 var hovedtrenden synkende befolkning. I 1998 snudde denne utviklingen til en svak stigning, noe som settes i forbindelse med ringvirkninger av etableringen av hovedflyplassen på Gardermoen. Men i de aller siste årene har det svingt litt den andre vegen igjen. SSB' tall for framskredet utvikling er jevn vekst mot 7000 innbyggere i 2025.

Det er utkantene, de store skogsområdene i kommunens grensetrakter som er sterkest preget av fraflyttingen etter 1960. Her er folketallet kraftig redusert, en utvikling som var kommet langt da kulturminneregistreringene begynte 1976. Dagens bosetting er konsentrert til hoveddalføret og sidedalene. Eidskog er likevel en spredtbygd kommune med kun 36 % bosatt i tettsteder. Det har vært en liten økning i tettstedsbefolkningen de siste 5 årene – 1 %. En stadig større andel bor i og rundt stasjonsbyene, særlig administrasjonsstedet Skotterud. Det er Skotterud og Magnor som har de største sammenhengende boligområdene.

Kulturminner i kommunale planer

I gjeldende kommuneplan, arealdelen, heter det om kulturminner: "Kulturminner og kulturhistorie ivaretas i vesentlig grad av Eidskog Museums- og Historielag. Kulturminneloven er vesentlig for kommunens identitet."

To områder med kulturhistorisk relevans er påpekt i kommuneplanens arealdel under temaet "Særlige kulturminne- og naturområder":

- **SOOTKANALEN.** Sluseanlegget ble tatt i bruk i 1849 for å frakte tømmer motstrøms til Mortsjølungen og videre over i Haldenvassdraget. Det er utarbeidet rammeplan for restaureringsarbeider og reguleringsplan som tar for seg arealbruken langs kanalanlegget fra Skjærvangen til Mortsjølungen. Reguleringsplan for området fra utløp Mortsjølungen til Akershus grense er planlagt utarbeidet.
- **GAUSTADMOEN.** Fangstgropanlegget på Gaustadmoen er det største som hittil er funnet i et låglandsområde med 20 sammenhengende groper. Utførte dateringer indikerer 230 – 400 år e.Kr. (folkevandringstida) og 1800 – 1400 år f.Kr. (bronsealder). Feltet er gjennomskåret av Rv 2.

Landbruksplanen har følgende punkter som går direkte på kulturminner og kulturlandskap:

- Kartlegge og bevare det åpne sentrumsnære kulturlandskapet som er truet med gjengroing. Tilrettelegge for ferdsel og fellesbeite
- Oppfordre til etablering/bevaring av ferdselsveier, dammer, randsoner og kulturhistoriske verdier i landskapet.
- Opprette lokalt register for kulturminner og viktige kulturlandskapsområder

Stedsutviklingsprosjekter for tettstedene

For å stabilisere folketallet på dagens nivå (eller helst øke det) – og imøtegå handelskonkurransen fra Sverige, er det en del av kommunens strategi å ruste opp tettstedene. Like før undersøkelsen for 1. omverv hadde administrasjonssenteret Skotterud gjennomgått en ansiktsløfting, bl.a. med fokus på amfitorget Emmas plass ved øvre Skotterud. Opprustingen har vært vellykket i forhold til målene om å vitalisere kommunesenteret, men har forsterket utviklingen som plasserer det gamle senteret ved jernbanestasjonen i bakevja. Det er i tilknytning til jernbanestasjonen det eldste bygningsmiljøet er. Mellom 1. og 2. omverv har det ikke skjedd noen endringer i dette områdets status.

Etter Skotterud har man arbeidet med et stedsutviklingsprosjekt for Magnor, der forprosjektet forelå i 2005. Det er, som for Skotterud, et samarbeid mellom kommunen, Statens vegvesen, Hedmark fylkeskommune, næringslivet og lokalbefolkningen. Magnors historie har en egen utredning og er gitt en viktig rolle i videre utforming av tettstedet. Steder og bygninger er pekt ut, deriblant flere av de SEFRAK-registrerte husene. Planlagt byggestart er 2008. Magnor er også det største industristedet i Eidskog og er videre et viktig satsingsområde for ny industrietablering.

Spredtbygde områder

Samtidig som sentrene rustes opp, er det et politisk mål for Eidskog kommune at folketallet skal opprettholdes også gjennom spredt bosetting. Kommunen vil derfor praktisere en relativ liberal praksis for bygging i LNF-områdene (landbruk-, natur- og friluftsområder), med unntak for LNF D: "LNF-område D skal i prinsippet begrense inngrep som kan skade kultur- og naturverdier. Sammen med byggeforbud i 100 m-beltet langs navngitte sjøer og vassdrag, vil det være mulig å bevare naturkvaliteter. Tiltak knyttet til jord- og skogbruk kan imidlertid gjennomføres. Det er derfor påkrevet at næring og forvaltning utviser godt skjønn for ikke å ødelegge verdifulle elementer knyttet til kultur og natur."

Den overveiende delen av den undersøkte bygningsmassen ligger i spredtbygde områder. Her er flere av bygningene i bruk som feriehus. Dette var tydelig i 2002, men mer framtrædende i 2006. Flere hus var pusset opp og enda flere under oppussing.

5.2 Tendenser i trusselbildet

Ved første omverv var det to geografiske trender i tapsbildet som kom fram – utkantene og tettstedene hadde begge tapsprosentert markert over gjennomsnittet. Etter andre omverv er det tettstedene og de tettstedsnære områdene som skiller seg ut med høyere tapsprosentert enn gjennomsnittet. Utkantene har markert lavere tap, målbart både i tall og prosentandeler. Etter første omverv pekte husmannsplassene seg ut som særlig utsatte for tap. I 2. omverv viser de litt under gjennomsnittet i tap. Og de gjenstående plassene står ikke fram som spesielt truet av dårlig tilstand, prosentandelen er på det halve av gjennomsnittet.

Resultatforskjellene mellom 1. og 2. omverv speiler hovedtrekk ved kommunens utvikling etter 1960 – den store fraflyttinga fra de skogrike områdene øst og vest for det sentrale dalføret, og konsentrasjonen om tettstedene og områdene opp til.

Skogplassene

Eidskog er en utpreget skogbrukskommune. Mye av skogen har vært eid av store skogselskaper med hovedsete utenfor Eidskog. Før omstruktureringen og mekaniseringen av skogbruket var det mange leilendinger og husmenn som jobbet i skogen og hadde et lite småbruk ved siden av. Men dette mønsteret var brutt lenge før SEFRAK-registreringen kom i gang, og mange bosteder var forlatt. Eidskog var en av de første kommunene som begynte med SEFRAK-registrering – så tidlig som 1976, utkantbygdene ble registrert 1982–83. Det kan se ut som om det var akkurat tidsnok til å få med seg rester av plass- og småbruksbebyggelsen innover skogene før den forsvant.

Det samme forklarer det store tapet knyttet til husmannsstanden i det 1. omvervet. Den viktigste grunnen til at tapet for denne gruppen er lavere nå, er at så mange av de dårligste er borte. Avsides beliggenhet var et kjennetegn for flere av disse. De husmannsplassene og skogsarbeiderbruka som står igjen skiller seg ikke spesielt negativt ut mht. tilstand. Det betyr ikke at dette ikke lenger er en sårbar gruppe kulturminner. Bestanden er kraftig redusert, fortsatt er det hus i dårlig stand, og små hus er vanskelige å finne nye funksjoner til, om de ikke bygges om.

Noe av det samme kan også ligge bak at driftsbygningene kommer forskjellig ut i de to undersøkelsene. Tapsandelen var høy etter 1. omverv, men følger gjennomsnittet etter 2. omverv. Mange har stått på de før nevnte skogplassene, men også i andre miljøer der det ikke er bruk for dem.

At perioden mellom SEFRAK-registreringen rundt 1980 og 1. omverv kjennetegnes av høye tap for hustypen, kan være en av forklaringene på at det nå er noe lavere. Men med en høy andel som er i dårlig tilstand, vil dette bildet neppe var lenge.

Der fraflytta og nedlagte bruk holdes i hevd er det som feriesteder eller som helårsboliger om de ligger mer sentralt til. I begge miljøer pusses hus opp og bygges om, men langt mindre omfattende på feriestedene. En del av skogplassene til de store skogselskapene skiller seg ut med preg av jevnt vedlikehold over tid, men kanskje en noe lavere autenticitet i detaljer.

Tettstedene

Tettbygde strøk har en klart relativ større andel av de nye tapene enn de spredtbygde ved 2. omverv. Selv om det er få hus det nå dreier seg om, må tapet ses i forhold til at de samme miljøene hadde markert tap også etter 1. omverv. Akkumulert tap er nå 32 %. Det er særlig Skotterud som markerer seg negativt. Fortsetter denne trenden, blir det få eldre hus igjen i tettstedene og områdene knyttet til. Samtidig er endringsandelen relativt høy i tettstedene, om man ser de to omvervsperiodene sammen, og en del av endringene er av den mer omfattende typen. Men slik stedsutviklingsprosjektet for Magnor er utformet, skulle grunnlaget være lagt for at en del negative følger av denne utviklingen kan stoppes.

Magnor Bedehus skal være et av de eldste i Hedmark, bygd på 1880-tallet. Som et ledd i det pågående stedsutviklingsprosjektet for Magnor, foreslås huset bevart, og gitt en sentral rolle i formidling av Magnors historie. Restaureringsarbeidet var så vidt begynt 2007. (0420-010-030)

Viktig knutepunkt for gamle og nyere veger inn til Magnor på vestsida av Vrangselva. Her er en konsentrasjon av eldre hus. Ett gikk tapt her ved vegutvidelse før 1. omverv. Det er ingen endringer i miljøet ved 2. omverv.

Magnor skole er et anlegg med flere generasjoner skolebygg. To er registrert, det eldste fra 1861 er med i denne undersøkelsen med status som uendret. Her har også Eidskog Museum et anlegg med smie og snekkerverksted. (0420-011-49)

En del av skogplassene under skogsselskapene bærer preg av jevnlig bruk og vedlikehold over tid. De er i hovedsak gått over til å bli feriesteder, og noen tatt over av brukerne. **Over:** Haveråen (0420-001-070–073) i Ljøner-skogen, som er del av Stangeskovene, Det er nå overtatt av siste bruker. **Til venstre:** Østu'n Løvlien som var husmannsplass under AS Fjeldskogen. (0420-005-026).

Amputerte, nedlagte tun finnes i alle deler av kommunen. Selv om det vanligste er at bolighusene sist står igjen, er det også en del eksempler på uthus uten våningshus. Noen av uthusene i materialet står i slike sammenhenger. Selv om de er i god teknisk stand, vil de være truet på sikt. **Til venstre** Gaustadseter der (0420-011-054) bare stabburet sto ved registreringen i 1987. **Til høyre** Seteren (0420-011-066) der våningshuset er tapt mellom SEFRAK-registreringen og 1. omverv.

Over: Gaustadseter. Lange bjørkealléer preger kulturlandskapet ved flere av de større gårdene i Eidskog. (0420-011-054). **Under:** Hovedbygningen på Nes er en av de mest utpregete sveistserstilhusene i Eidskog. Huset hadde fått nytt tekke ved 1. omverv. Det har skjedd lite med hus i tilsvarende miljøer mellom 1. og 2. omverv (0420-021-005).

Eidskog bygdetun Almenninga ble offisielt åpnet i 2002 og inngår i Eidskog Museums økomuseum. Det består av bebyggelsen til to bruk. De fleste husene i anlegget ble SEFRAK-registeret i 1987. Siden da er mange satt i stand, og noen tilbakeført med mindre endringer i forhold til registreringstidspunktet – sist våningshuset på Austun (det gule til høyre), der det tidligere tekket av sementstein er skiftet ut med brukt, krum teglstein. Den gamle ferdselsvegen til Sverige/Pilegrimsleden til Nidaros gikk gjennom tunet. (0420-002-001 mfl.)

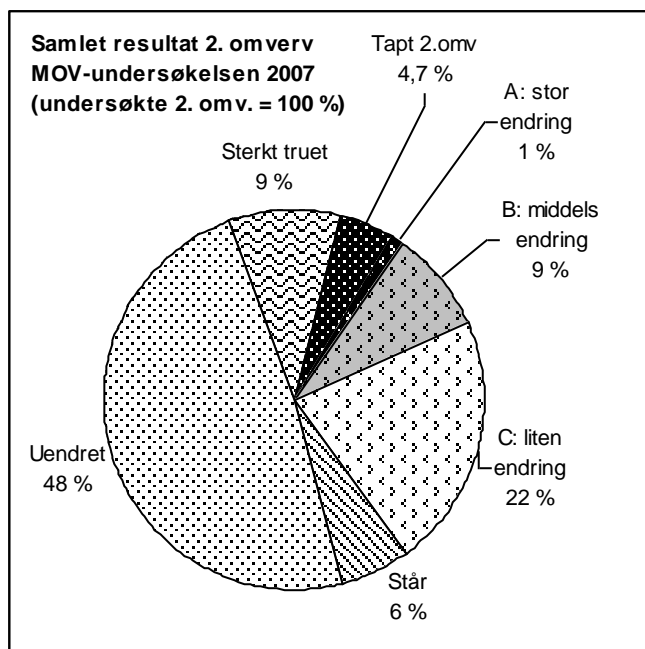
Uthus på Grasmø med kubbeffjøs. Hus bygd i denne konstruksjonen, med innmurt ved i bindingsverk, er karakteristisk for Eidskog. En regner Eidskog for å være den kommunen i Hedmark som har hatt flest slike hus. Generelt regnes kubbehus (kabbehus) som en truet bygningstype. (0420-015-027)

6 Samlet resultatoversikt MOV 2007

6.1 Kvantitative forandringer

Kommune	1. omverv			Resultat 2. omverv, undersøkt 2007 100 %											
	Undersøkt	Tapt		Tapt		Sterkt truet		A: stor endring		B: middels endring		C: liten endring		Står	Øvrige
		antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%		
0420 Eidskog	1027	204	20 %	32	4 %	62	8 %	14	2 %	73	9 %	188	23 %	49	405
0513 Skjåk	905	154	17 %	35	5 %	112	15 %	8	1 %	66	9 %	145	19 %	29	356
1102 Sandnes	781	235	30 %	33	6 %	31	6 %	4	1 %	50	9 %	159	29 %	38	231
1840 Saltdal	464	73	16 %	18	5 %	32	8 %	2	1 %	29	7 %	54	14 %	25	231
MOV 2007	3177	666	21 %	118	5 %	237	9 %	28	1 %	218	9 %	546	22 %	141	1223

* Undersøkt 2. omverv 100 %

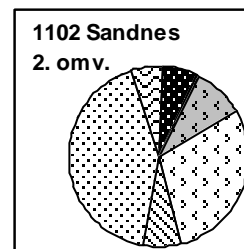
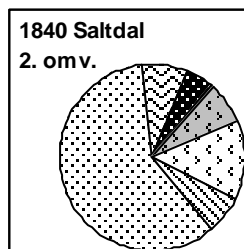
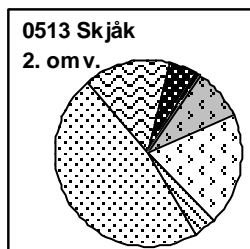
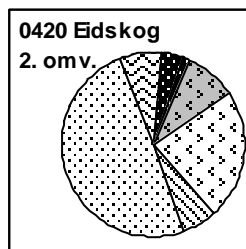
Nøkkeltall MOV 2002–2007: I perioden har 118 hus gått tap i de fire kommunene. Det tilsvarer en samlet prosentandel på 4,7 og et årlig tap på 0,9 %.

MOV-undersøkelsen 2007 omfatter 2511 bygninger.

237 bygninger er så sterkt truet på grunn av svekket teknisk tilstand at de er rivingstruet. Det tilsvarer 9 % av de undersøkte bygningene. Dette er et minimumstall.

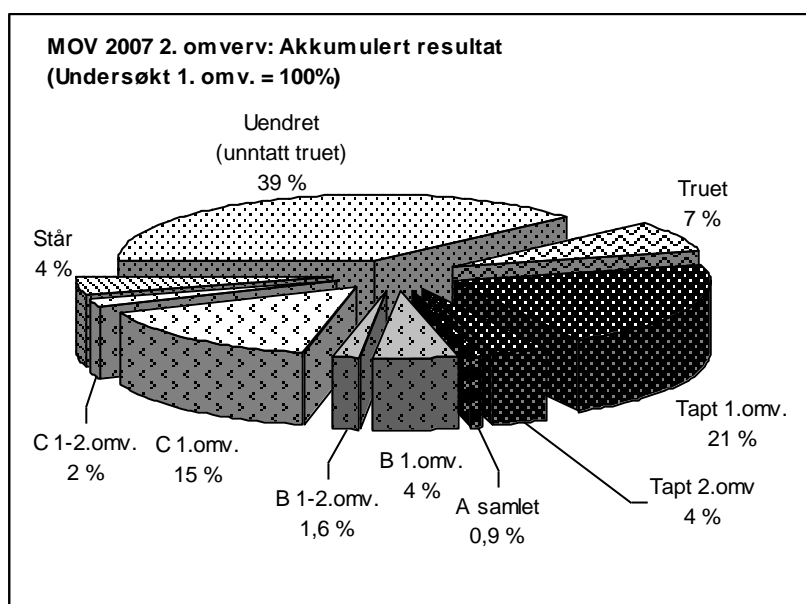
Bare 28 hus, dvs. 1 %, er så sterkt ombygde at de er vanskelige å kjenne igjen – endringstype A.

Tallene for tapt, sterkt truet og stor endring (endringstype A) utgjør til sammen en bolke på ca. 15 % av de undersøkte i 2007.

Sandnes har i forhold til antall registrerte høyest andel nye tap – 6 %, Eidskog lavest – 4 %. Det er med andre ord ingen store sprang mellom kommunene i relative tapsandeler i perioden, til tross for at de undersøkte kommunene er svært ulike ellers. Sammenligner man kommunene med hensyn til det viktigste trusselbildet, tapt, truet og endringstype A, kommer større forskjeller fram. Skjåk skiller seg mest negativt ut der disse segmentene utgjør 21 %. De øvrige ligger svært nær hverandre med 12 og 13 %. Det er den store andelen kritisk dårlige hus i Skjåk som gjør utslaget.

Etter 1. omverv markerte Saltdal seg med størst prosentandel hus som ikke var endret i forhold til opprinnelig SEFRAK-registrering eller spesielt truet, godt over halvparten. Det er fortsatt situasjonen, men avstanden til de andre kommunene har minket noe. Sandnes og Saltdal er de kommunene som har økt sin andel endrete hus mest i perioden (for begge er økningen 8 % av gjenstående hus 2007). Men Sandnes har fortsatt størst prosentandel endrete hus i bestanden siden opprinnelig registrering. I Skjåk har den totale andelen endrete hus økt med kun 1 % siden 1. omverv. Det gir inntrykk av lavere aktivitet enn hva som faktisk har vært tilfelle, og kan dels forklares med oppussing og tilbakeføring til status "Uendret" (i forhold til SEFRAK-registrerings-tidspunkt) for flere hus siden 1. omverv.

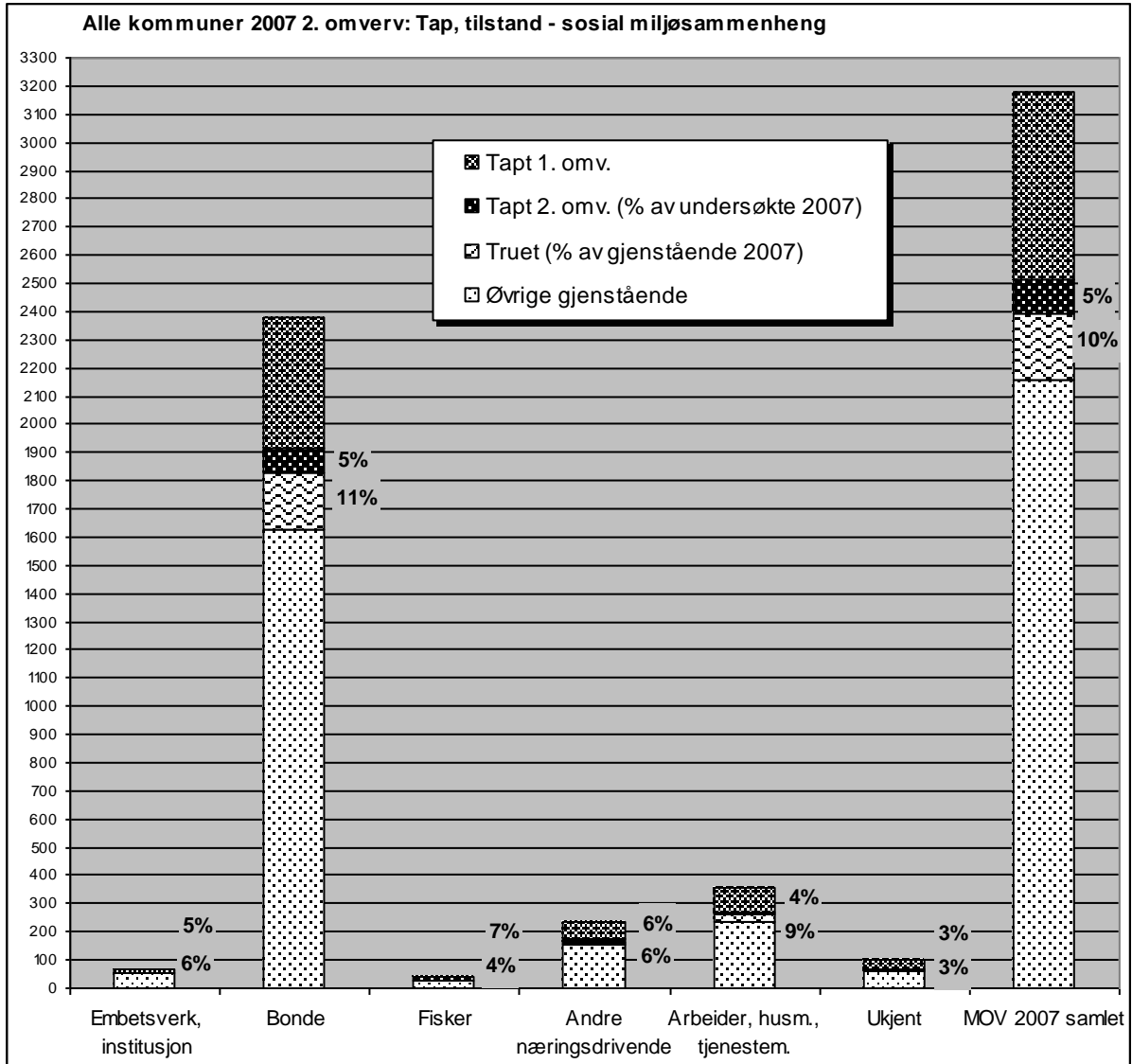

Om man tar utgangspunkt i bygningene som ble undersøkt i 2002, er akkumulert tap i 2007 25 % – mot 21 % i 2002.

Tilsvarende er akkumulert andel tapte, truede og endringsgruppe A nå 33 % – mot 30 % i 2002.

6.2 Kvalitative forandringer

6.2.1 Bestandsutviklingen i forhold til sosial miljøsammenheng

Den største kategorien "Bonde" ligger naturlig nok nærmest gjennomsnittet i andel nye tap for perioden og andel kritisk dårlige hus av de gjenstående. "Arbeider, husmann, tjenestemann" følger rett etter med noe lavere andeler. Den lille gruppen hus knyttet til fiskerstanden har relativt sett høyere tap, men færre dårlige hus. Også "Andre næringsdrivende" har høyere tap enn gjennomsnittet.

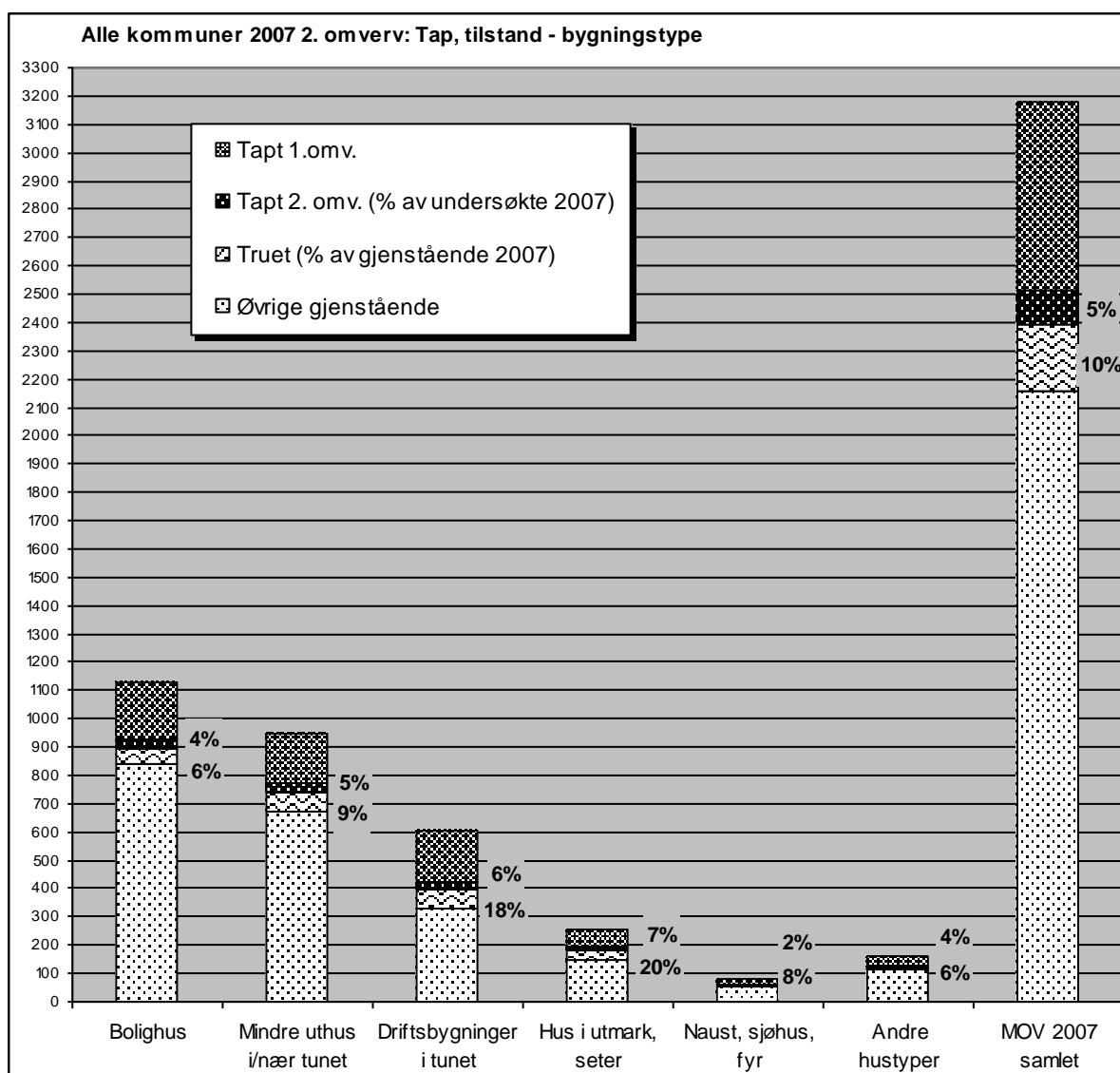
Etter 1. omverv framsto bygningsmiljøer etter småkårsfolks historie som særlig sårbare. Det gjelder først og fremst husmannsplassene, men også noen arbeidermiljøer som har en veldig liten del av dette segmentet. Bildet bekreftes ved 2. omverv, selv om tallene for tap og tilstand samlet ligger noe under gjennomsnittet. I forhold til sist er resultatet mellom kommunene noe forskjøvet. Skjåk gir nå det mest negative inntrykket med tapsprosent for kategorien på det dobbelte av gjennomsnittet, i tillegg til stor andel gjenstående i dårlig stand. Tapene ligger ellers under gjennomsnittet, det er først og fremst andelen hus i kritisk dårlig stand som viser kategoriens sårbarhet i 2. omverv. Tilsynelatende er situasjonene for bestanden bedret i Eidskog, men disse tallene må ses i lys av en kraftig reduksjon av hus på husmannsplassene i kommunen ved 1. omverv.

Det er landbruksbygninger som dominerer grunnlagsmaterialet, men Sandnes og i noen grad Eidskog, har materiale med større spredning på næring, yrker og sosiale grupper. Bygningsarven direkte knyttet til Sandnes' industrihistorie var desimert ved 1. omverv, og er ytterligere redusert etter 2. omverv. Det er i dag svært få fysiske minner etter den gamle basisindustrien. I Eidskog framstår de opprinnelige stasjonsbymiljøene som en sårbar gruppe med høye tapsprosenten i begge omverv, og utgangspunktet er en svært liten bestand.

Kategorien "Fisker" er kun representert i Sandnes. Her ligger de relative tapsandelene for hus knyttet til fisker- og bondestanden begge litt over gjennomsnittet. I de andre kommunene følger tapsandelene i kategorien "Bonde" gjennomsnittet.

Det er bare Sandnes og Saltdal som har tap i kategorien "Embetsverk, institusjon" etter 2. omverv. Det er kun to hus det dreier seg om, en skole og et barnehjem, men utgangspunktet er få hus.

6.2.2 Bestandsutviklingen i forhold til bygningstyper

Det er de tre største gruppene med ulike typer uthus som i forhold til antall registrerte, har høyest andel av nye tap og flest gjenstående i kritisk dårlig stand. Mest tydelig er trenden for utmarkshus og driftsbygninger i tunet, der både tapsprosent og særlig andel hus i forfall ligger markert over gjennomsnittet. Sjøbrukets hus har lavest andel av nye tap i perioden, men noe høyere andel av de som er i dårlig stand. Bolighusa ligger samlet noe under gjennomsnittet.

Utmarkshusa topper som forventet oversikten over tapte og forfalne hus, og trenden gjenkjennes i alle de undersøkte kommunene i 2007. Hvor mye varierer etter utgangspunktet i kulturminnebestanden, dvs. etter hva slag typer hus som karakteriserer den. Saltdal og Skjåk, som har størst innslag av utmarkshus, har også de høyeste prosentandelene truede.

Saltdal hadde etter 1. omverv særlig høye tapstall for utløene. Det er færre nye tap i gruppen, men samlet er gruppen halvert etter SEFRAK-registreringen. Det er med andre ord langt færre igjen "å ta av".

Når det gjelder driftsbygningene i tunet, preges det totale bildet for omvervet i negativ retning av mange tap i Skjåk og Sandnes, og dårlig tilstand for gjenstående i Eidskog.

Etter første omverv var tapstallene klart høyest også samlet for den eldre typen driftsbygninger med fjøs, stall, låve som står for seg selv, i forhold til den mer "moderne" enhetslåven. Etter andre omverv er forholdet motsatt, men en mulig positiv utvikling for den gamle typen modereres av en klar overvekt slike hus i dårlig stand, og det gjelder alle kommuner 2007. Den alderdommelige sammensetningen i uthusbestanden i Skjåk med stort antall små hus for ulike funksjoner, gir store utslag også samlet for omvervet.

Situasjonen for gruppen "Mindre uthus i/nær tunet" varierer mer – som ved forrige omverv. Skjåk har høyest tapsprosent. Sandnes har høyere prosentall enn gjennomsnittet både mht. tap og andel i dårlig stand. Dette understøtter trenden fra 1. omverv. Generelt er det de mindre uthusa, skjul og utkjellere og sidebygninger som er sårbare. Også byuthus er utsatte. Etter 1. omverv var det påfallende mange stabbur tapt i Saltdal i forhold til de to andre kommunene der hustypen inngår som vanlig i tunet (Eidskog og Skjåk). Denne trenden er ikke ført videre. Stabbur framstår nå som lite utsatt for tap i alle kommunene og mindre utsatt enn bolighus.

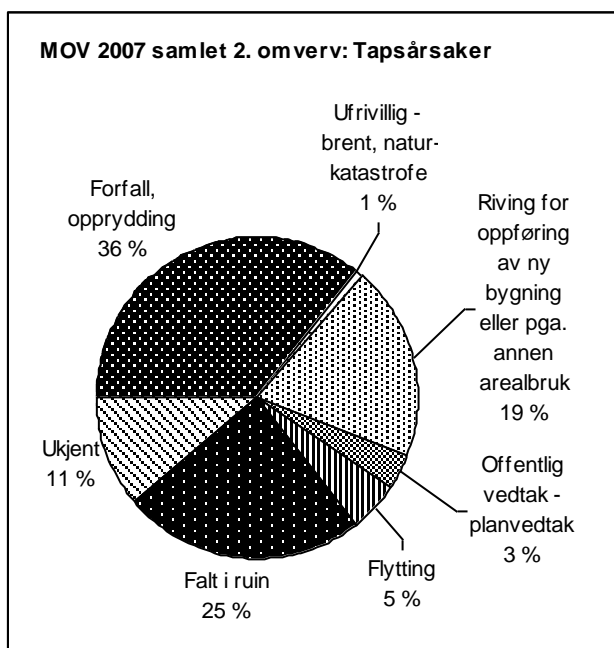
Bolighusa ligger samlet under gjennomsnittet både mht. tap og de kritisk dårlige. Men her er det store variasjoner mellom kommunene. I Saltdal og Sandnes ligger tapet av bolighus henholdsvis litt over og lik gjennomsnittet. Skjåk peker seg ut med lavest tapsandel, godt under gjennomsnittet i kommunen. Andelen kritisk dårlige bolighus ligger under gjennomsnittet i alle kommuner og her skiller Sandnes seg mest positivt ut.

Sjøbrukets hus er kun representert i Sandnes og Saltdal, med størst andel i Sandnes. Kun ett hus, et naust, er tapt i perioden – i Saltdal. Det er en markert forbedring i forhold til 1. omverv i Saltdal da et større miljø gikk tapt i utbyggingen av E6. Bildet er noe mindre positivt om man ser på andel kritisk dårlige naust og sjøhus, særlig gjelder det i Sandnes – tross flere regulerte områder med formål bevaring.

Alle kommunene har eksempler på hus som er satt i stand uten "Endring" siden 1. omverv. Det gjelder også hus som før var truet. Flere hus kan defineres som tilbakeførte – i streng og mindre streng forstand. I Skjåk er denne utviklingen mest lesbar i tallmaterialet, ved at flere endrete hus er satt i stand og ført tilbake til eksteriøret de hadde ved SEFRAK-registreringen. Men fortsatt er det nok bymiljøene i Sandnes som har flest eksempler på historisk dokumenterte tilbakeføringer.

Når hus pusses opp og detaljer skal fornyes, er det sveitserstilen man henter forbilder fra, enten det kan kalles tilbakeføring i streng forstand eller ikke. Denne tendensen kom klart fram etter 1. omverv og er fortsatt gjeldende. Det er elementer etter endringer fra andre epoker utover 1900-tallet som skrelles av. Trenden med å ta i bruk tradisjonsinspirerte materialer og former er merkbart økende. Mest synlig er nye torvtak og skifertak. STILK/SMIL-institusjonen er involvert i en del av disse prosjektene.

6.2.3 Tapsårsaker

Den viktigste grunnen til at hus går tapt er som ved 1. omverv at de ikke lenger er i bruk. 60 % av tapene kan relateres til forfall, direkte eller indirekte. Segmentene med forfallsrelaterte primårsaker er litt større enn sist.

Ny arealbruk står bak 19 % av tapene. Det er noe mindre enn etter 1. omverv. Fortsatt er det bare presskommunen Sandnes som har større andel ny arealbruk som tapsårsak enn forfallsrelaterte.

Flytting har omtrent samme relative andel som ved 1. omverv, og det er fortsatt Skjåk som topper, men det er også eksempler fra Eidskog og Saltdal. Trolig er dette segmentet i virkeligheten større.

7 Kilder

Litteratur

Ascheoug og Gyldendals *Store norske leksikon*, 1994 og "storenorskeleksikon.no", 2008.

Brøe, Unni og Skogstad Solrun. *Gamle hus da og nå*. Status for SEFRAK-registrerte bygninger. Eidskog kommune. Hedmark fylke 2002. Riksantikvaren 2007.

Børrud, Hans Petter og Stubberud, Juel *Nærings og kulturaktiviteter de siste 100 år*. Vedlegg III. Stedsutvikling Magnor 2005. (www.Eidskog.kommune.no).

Stubberud, Juel *Det historiske Magnor – noen betraktninger*. Vedlegg IV. Stedsutvikling Magnor 2005. (www.Eidskog.kommune.no).

Engen, Jorunn Ingrid. *Magnor-prosjektet. Noen historiske moment*. Vedlegg II. Stedsutvikling Magnor 2005. (www.Eidskog.kommune.no).

Engen, Jorunn Ingrid. *Eidskog bygdebok 1–4*.

Eidskog kommune. *Landbruksplan for Eidskog kommune 2003–2006*. (www.Eidskog.kommune.no).

Eidskog kommune. *Kommuneplanens arealdel. 2004–2015*. (www.Eidskog.kommune.no)

Hartmann, E., Mangset, Ø., Riseegg, Ø. *Neste stasjon*. Riksantikvaren 1997.

Hedmark fylkeskommune. *Kulturminner for Hedmarks framtid. Fylkesdelplan for vern og bruk av kulturminner og kulturmiljøer*. Gjeldende fra 2005. 2007 Hedmark fylkeskommune.

NIBR. *Fortellingen om en stedsutvikling – en sosiokulturell prosess*. Evalueringsrapport fra arbeidet med sentrumsutvikling i Eidskog. Notat 2004:101.

Utrykte kilder, arkiv m.m.

SEFRAK-registreringen i Eidskog 1976–84. Hedmark fylkeskommune: Skjemaer og kart. Hedmarksmuseets fotoarkiv: SEFRAK formateriale.

Statistisk sentralbyrå. 1973. *Dokumentasjon 1970*. Oslo.

Statistisk sentralbyrå. 1981. *Folke- og bolig tellingen 1970*. Oslo– Kongsvinger.

Statistisk sentralbyrå. Faktaark. 1989. *Jordbrukstillingen Eidskog. 1999*. (www.ssb.no)

Statistisk sentralbyrå. Faktaark. 2006. *Tall om Eidskog*. (www.ssb.no)

Statistisk sentralbyrå. Faktaark. 2006. *Befolkningsutviklingen i kommune*. (www.ssb.no)

Statens kartverk. *Topografisk hovedkartserie M711*.

8 Vedlegg 1. Bygningstyper: tapt, endret, truet – tabell

0420 Eidskog	Under-søkt 1.omv.	Tapt 1. omv.		Under-søkt 2. omv.	Tapt 2. omv		Gjenstående 2.omv	Endret: A, B, C*		A: stor endring*		B: middels endring*		C: liten endring*		Står*	Uendret	Derav truet*	
		antall	%		antall	%		antall	%	antall	%	antall	%	antall	%			antall	%
Våningshus	316	51	16 %	265	6	2 %	259	121	47 %	7	3 %	36	14 %	78	30 %	24	114	19	7 %
Bolig	35	5	14 %	30	4	13 %	26	19	73 %	3	12 %	6	23 %	10	38 %	1	6	0	0 %
Bolighus	351	56	16 %	295	10	3 %	285	140	49 %	10	4 %	42	15 %	88	31 %	25	120	19	7 %
Sidebygning	34	9	26 %	25	1	4 %	24	7	29 %	0	0 %	5	21 %	2	8 %	1	16	4	17 %
Stabbur, loft	281	24	9 %	257	7	3 %	250	66	26 %	2	1 %	1	0 %	63	25 %	9	175	12	5 %
Mindre uthus i/nær tunet	119	32	27 %	87	7	8 %	80	14	18 %	0	0 %	2	3 %	12	15 %	5	61	11	14 %
Uthus knyttet til bolig/bygård	5	1	20 %	4	1	25 %	3	1	33 %	0	0 %	0	0 %	1	33 %	0	2	0	0 %
Mindre uthus i/nær tunet	439	66	15 %	373	16	4 %	357	88	25 %	2	1 %	8	2 %	78	22 %	15	254	27	8 %
Fjøs, stall, låve	90	37	41 %	53	2	4 %	51	13	25 %	2	4 %	6	12 %	5	10 %	4	34	9	18 %
Driftsbygning	80	28	35 %	52	2	4 %	50	20	40 %	0	0 %	15	30 %	5	10 %	5	25	4	8 %
Driftsbygninger i tunet	170	65	38 %	105	4	4 %	101	33	33 %	2	2 %	21	21 %	10	10 %	9	59	13	13 %
Utløe, sommerfjøs	15	7	47 %	8	1	13 %	7	2	29 %	0	0 %	0	0 %	2	29 %	0	5	0	0 %
Kvern, sag	1	0	0 %	1	0	0 %	1	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	1	1	100 %
Koie	1	0	0 %	1	1	100 %	0	0		0		0		0		0	0	0	
Andre hus i utmark	1	0	0 %	1	0	0 %	1	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	1	0	0 %
Seterbu/sel	2	1	50 %	1	0	0 %	1	1	100 %	0	0 %	0	0 %	1	100 %	0	0	0	0 %
Hus i utmark, seter	20	8	40 %	12	2	17 %	10	3	30 %	0	0 %	0	0 %	3	30 %	0	7	1	10 %
Næringsbygg	2	0	0 %	2	0	0 %	2	1	50 %	0	0 %	0	0 %	1	50 %	0	1	1	50 %
Forretningsbygg	3	1	33 %	2	0	0 %	2	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	2	0	0 %
Hotell, kafé m.m.	4	2	50 %	2	0	0 %	2	1	50 %	0	0 %	0	0 %	1	50 %	0	1	1	50 %
Bygård	9	2	22 %	7	0	0 %	7	5	71 %	0	0 %	0	0 %	5	71 %	0	2	0	0 %
Skole	6	1	17 %	5	0	0 %	5	1	20 %	0	0 %	1	20 %	0	0 %	0	4	0	0 %
Forsamlingshus	1	0	0 %	1	0	0 %	1	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	1	0	0 %
Stasjonsbygning	12	0	0 %	12	0	0 %	12	1	8 %	0	0 %	0	0 %	1	8 %	0	11	0	0 %
Annet	1	0	0 %	1	0	0 %	1	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	1	0	0 %
Ukjent	9	3	33 %	6	0	0 %	6	2	33 %	0	0 %	1	17 %	1	17 %	0	4	0	0 %
Andre hustyper	47	9	19 %	38	0	0 %	38	11	29 %	0	0 %	2	5 %	9	24 %	0	27	2	5 %
Eidskog samlet	1027	204	20 %	823	32	4 %	791	275	35 %	14	2 %	73	9 %	188	24 %	49	467	62	8 %

* gjenstående 100 %

9 Vedlegg 2. Registreringskretser: tapt, endret, truet – tabell

0420 Eidskog	Under-søkt 1.omv.	Tapt 1. omv.		Under-søkt 2. omv.	Tapt 2. omv		Gjenstående 2.omv	Endret: A, B, C*		A: stor endring*		B: middels endring*		C: liten endring*		Står*	Uendret	Derav truet*	
		antall	%		antall	%		antall	%	antall	%	antall	%	antall	%			antall	%
1 Bolfoss	86	23	27 %	63	1	2 %	62	24	39 %	2	3 %	1	2 %	21	0 %	5	33	4	6 %
2 Rud	48	2	4 %	46	0	0 %	46	19	41 %	1	2 %	8	17 %	10	0 %	1	26	2	4 %
3 Harstad	50	6	12 %	44	1	2 %	43	11	26 %	1	2 %	4	9 %	6	0 %	0	32	7	16 %
4 Grusjø	61	13	21 %	48	3	6 %	45	11	24 %	0	0 %	4	9 %	7	0 %	3	31	5	11 %
5 Fjellslogen	37	10	27 %	27	0	0 %	27	8	30 %	0	0 %	5	19 %	3	1 %	0	19	1	4 %
6 Fjell	33	8	24 %	25	0	0 %	25	7	28 %	1	4 %	1	4 %	5	0 %	4	14	2	8 %
7 Snesebøl	53	3	6 %	50	2	4 %	48	13	27 %	1	2 %	2	4 %	10	0 %	4	31	4	8 %
8 Tollefsbøl	37	5	14 %	32	0	0 %	32	10	31 %	0	0 %	6	19 %	4	1 %	2	20	2	6 %
9 Gransbråten	49	3	6 %	46	1	2 %	45	18	40 %	0	0 %	5	11 %	13	0 %	1	26	0	0 %
10 Magnor	53	13	25 %	40	3	8 %	37	21	57 %	3	8 %	4	11 %	14	0 %	1	15	1	3 %
11 Gaustad	87	18	21 %	69	4	6 %	65	17	26 %	0	0 %	5	8 %	12	0 %	6	42	6	9 %
12 Skotterud	19	5	26 %	14	2	14 %	12	5	42 %	0	0 %	3	25 %	2	2 %	0	7	0	0 %
13 Trandum	70	15	21 %	55	4	7 %	51	20	39 %	1	2 %	3	6 %	16	0 %	2	29	8	16 %
14 Østre Matrand	22	9	41 %	13	2	15 %	11	3	27 %	0	0 %	1	9 %	2	1 %	1	7	2	18 %
15 Vestre Matrand	54	11	20 %	43	0	0 %	43	19	44 %	2	5 %	4	9 %	13	0 %	3	21	0	0 %
16 Dal	58	8	14 %	50	0	0 %	50	16	32 %	0	0 %	8	16 %	8	0 %	5	29	2	4 %
17 Åklangberget	22	4	18 %	18	0	0 %	18	3	17 %	0	0 %	1	6 %	2	0 %	2	13	1	6 %
18 Bråta	57	12	21 %	45	4	9 %	41	24	59 %	1	2 %	4	10 %	19	0 %	1	16	3	7 %
19 Holseter	59	13	22 %	46	2	4 %	44	12	27 %	0	0 %	1	2 %	11	0 %	2	30	8	18 %
20 Finsrud	37	17	46 %	20	0	0 %	20	8	40 %	1	5 %	2	10 %	5	1 %	3	9	2	10 %
21 Nevjen	35	6	17 %	29	3	10 %	26	6	23 %	0	0 %	1	4 %	5	0 %	3	17	2	8 %
0420 Eidskog samlet	1027	204	20 %	823	32	4 %	791	275	35 %	14	2 %	73	9 %	188	0 %	47	467	62	8 %

* gjenstående 100 %

10 Vedlegg 3. Kart over Eidskog

